

Methodologie ex post Evaluatie POP2

Hoe pakken we het aan?

Opdrachtgever: Ministerie van Economische Zaken

Rotterdam, 4 november 2016

Deze evaluatie is medegefinancierd door het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELPFO): Europa investeert in zijn platteland

Uitgevoerd door ECORYS Nederland BV in samenwerking met Grontmij en Roots Beleidsadvies

Methodologie ex post Evaluatie POP2

Hoe pakken we het aan?

Opdrachtgever: Ministerie van Economische Zaken

Bart Witmond
Elvira Meurs
Atze Verkennis
Marie José Zondag
Cor van Duin
Gilbert Bal

Rotterdam, 4 november 2016

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1 Overkoepelende methodologie	9
1.1 Europese handreiking methodiek	9
1.2 De evaluatievragen	10
1.3 Programmadocument POP2	13
1.3.1 Streefwaarden op programmaniveau	13
1.4 Vier bronnen	15
1.4.1 Financiële analyse	16
1.4.2 Deskresearch	18
1.4.3 Interviews	18
1.4.4 Mixed case study: enquête	19
1.5 Contextanalyse	20
2 Evaluatie op programmaniveau	21
2.1 Doelstelling: Europese en nationale doelen, en maatregelen	21
2.2 EU Vragen	22
2.3 Aanvullende nationale vragen	25
3 As 1: Concurrentievermogen	27
3.1 Doelstelling	27
3.2 Maatregelen	27
3.2.1 Output	28
3.2.2 Resultaat	29
3.3 EU Vragen	32
4 As 2: Milieu	35
4.1 Doelstelling	35
4.2 Maatregelen	35
4.2.1 Output	36
4.2.2 Resultaat	37
4.3 EU Vragen	39
5 As 3: Leefkwaliteit	41
5.1 Doelstelling	41
5.2 Maatregelen	41
5.2.1 Output	42
5.2.2 Resultaat	43
5.3 EU Vragen	46
6 As 4: Leader	51
6.1 Doelstelling	51
6.2 Maatregelen	51
6.2.1 Output	52
6.2.2 Resultaat	54

6.3	EU Vragen	55
	Bijlage A: Evaluatievragen	57
	Bijlage B: Literatuur	59

Inleiding

Opzet van het rapport

Voor u ligt het methodologierapport van de ex post evaluatie van het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007 – 2013 (POP2). In het eerste hoofdstuk van dit rapport wordt de overkoepelende methodologie besproken. Daarbij wordt ingegaan op de handreiking van de Europese Commissie om de evaluatie op een goede manier uit te voeren. De onderzoekers houden zich zo veel mogelijk aan de voorgestelde methodiek om zo er voor te zorgen dat de kwaliteit is gewaarborgd en dat er na afloop een onderlinge vergelijking met ex post evaluaties POP2 in andere landen mogelijk is. In dit hoofdstuk wordt ook aangegeven wat de rol van interviews en de 'mixed case study approach' is en hoe de contextanalyse wordt uitgevoerd.

In het tweede hoofdstuk gaat het om de evaluatie van het totale programma POP2. Het bevat de methodologie voor het bepalen van de bepaling van de 'impact' van het programma en geeft aan hoe de EU evaluatievragen op programmaniveau worden beantwoord. Ook wordt ingegaan op de methodologie ter beantwoording van de aanvullende vragen vanuit het Ministerie van Economische Zaken.

In de hoofdstukken 3 tot en met 6 van dit rapport wordt per As de methodologie van de ex post evaluatie van het Plattelandsprogramma 2007-2013 (POP2) beschreven in de vorm van tabellen met beoordelingscriteria. Met deze tabellen is de beoordeling van de maatregelen en de beantwoording van de as-specifieke EU-evaluatievragen geoperationaliseerd. In de tabellen wordt aangegeven welke indicatoren worden gebruikt en welke onderzoekstappen worden gezet. De tabellen beschrijven gedetailleerd de methodologie van de ex post per As en vormen tezamen het gedetailleerde werkplan voor de evaluatie. In deze hoofdstukken is beschreven hoe de relatie tussen 'input', de 'output' en de resultaten van de maatregelen wordt beoordeeld.

1 Overkoepelende methodologie

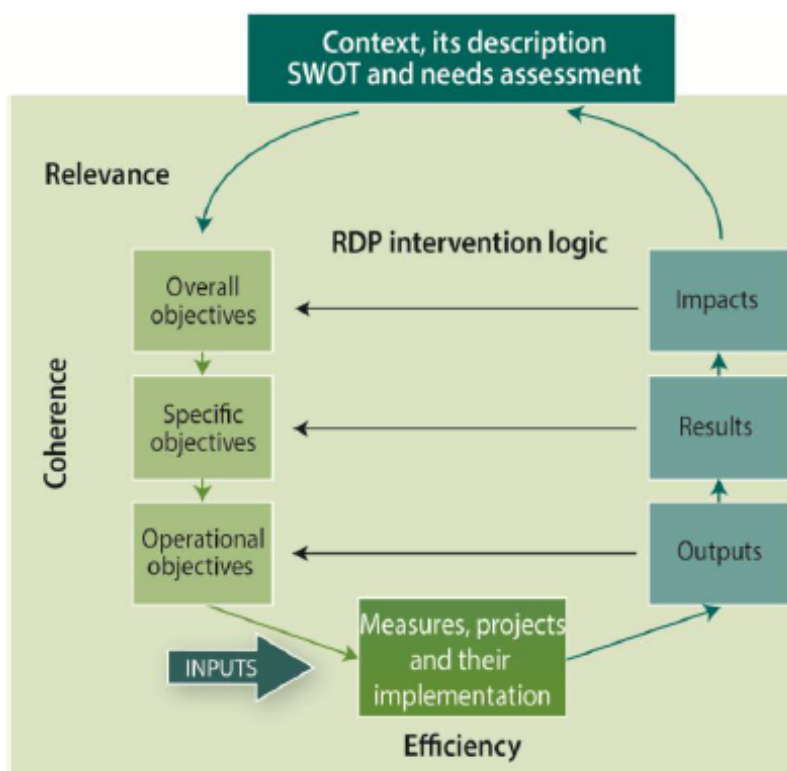
1.1 Europese handreiking methodiek

De Europese Commissie heeft een handreiking voor ex post evaluatie POP2 opgesteld (Bron: Guidelines for the *ex post* evaluation of 2007 – 2013 RDPs, June 2014). Deze handreiking is veel omvattend en bevat 212 pagina's met richtlijnen en voorbeelden. Wij hebben als evaluatoren hiervan kennis genomen en hanteren deze richtlijnen zo goed mogelijk, in zoverre ze van toepassing zijn op de Nederlandse situatie.

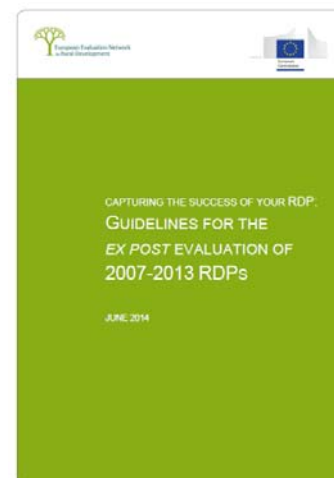
In deze handreiking staat het volgende evaluatiekader

Figuur 1.1 Evaluatiekader EC

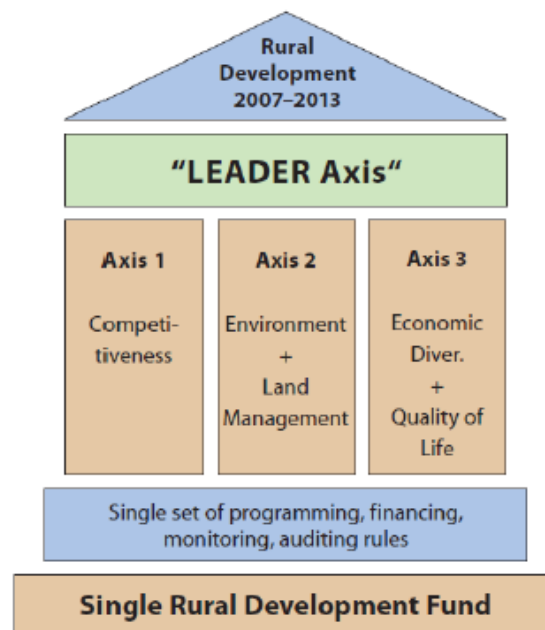
Intervention logic of RDP and its context

In dit evaluatiekader zijn aan de linkerkzijde drie niveaus opgenomen met doelstellingen van abstract naar concreet en operationeel. Aan de rechterzijde zijn drie niveaus gegeven van het resultaat van de uitvoering van het programma POP2: output, resultaten en impact. In de evaluatie zullen we op die drie niveaus de effecten van POP2 rapporteren.

Figuur 1.2 De vormgeving van het programma POP2
The architecture of rural development policy 2007-2013

De Europese Commissie heeft de vormgeving van het programma verbeeld in de bovenstaande figuur. Er zijn drie hoofddoelen van het beleid en daarom staan er drie assen als verticale zuilen getekend:

- As 1: Verbetering van het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector.
- As 2: Verbetering van het milieu en het platteland.
- As 3: De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie.

De vierde as LEADER wordt als een horizontaal onderwerp over de breedte getekend. LEADER is thematisch breed en omvat onderwerpen uit één, twee of drie andere assen. Het kenmerkende van LEADER is dat het een aanpak betreft op basis van lokale initiatiefnemers en hun specifieke behoeften.

De vier assen vormen samen het gehele programma POP2. Daaronder is één samenhangend programma met financiële bijdragen vanuit één Europees fonds, dat in Nederland voorzien is van cofinanciering.

1.2 De evaluatievragen

Met betrekking tot de evaluatievragen wordt in de handreiking van de Europese Commissie in de eerste plaats het onderscheid gemaakt tussen gemeenschappelijke evaluatievragen en programma-specifieke evaluatievragen. De programma-specifieke vragen zijn evaluatievragen die elke lidstaat voor hun programma specifiek kan formuleren. In Nederland zijn vier zulke vragen opgesteld. Het gaat hierbij om:

1. *Wat is de invloed van de inrichting van de organisatie en processen voor het POP-Nederland op de resultaten?*
 Doel: Beter inzicht in de effecten van de organisatie van het Nederlandse POP op de resultaten ervan.

2. *Wat zijn de effecten van de mainstreaming van LEADER (aard van de projecten, resultaten)?*
Doel: Beter inzicht in de effecten van de mainstreaming van LEADER en de verschillen met de Leader+ periode.
3. *Wat is de bijdrage van het Netwerk Platteland aan de realisatie van de POP-doelstellingen?*
Doel: Beter inzicht in de effectiviteit en resultaten van het Netwerk Platteland.
4. *Welke bijdrage levert de uitvoering van het POP aan de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water?*
Doel: De bijdrage van het huidige POP aan de realisatie van de doelen van de Kaderrichtlijn Water (KRW) in beeld brengen.

Voorts zijn in de handreiking drie type gemeenschappelijke evaluatievragen opgenomen:

1. Evaluatievragen die zijn gericht op het beoordelen van de resultaten van het **totale programma**;
2. Evaluatievragen die zijn gericht op het beoordelen van de **bijdrage** van **afzonderlijke maatregelen**;
3. Evaluatievragen die zijn gericht op de bijdrage van **LEADER**.

De eerste groep van in totaal 14 vragen is gericht op het totale programma en is gerelateerd aan de doelstellingen van het Verdrag van Lissabon, de prioriteiten van de communautaire strategische richtsnoeren voor plattelandsontwikkeling, de Health Check, de zeven gemeenschappelijke impactindicatoren, technische bijstand, de nationale plattelandsnetwerken en de efficiëntie van de implementatie van het plattelandsontwikkelingsprogramma.

De tweede groep van in totaal zes vragen speelt op het niveau van specifieke maatregelen. Met deze vragen wordt de bijdrage van de maatregelen aan de doelstellingen van de assen gemeten.

De derde groep van vier gemeenschappelijke evaluatievragen heeft tenslotte betrekking op As 4. Met deze vragen wordt nagegaan in hoeverre LEADER heeft bijgedragen aan de communautaire strategische prioriteiten en de verwezenlijking van de doelstellingen van het plattelandsontwikkelingsprogramma als geheel.

De impact- en resultaatindicatoren worden gebruikt om de eerste groep van in totaal veertien gemeenschappelijke evaluatie vragen te beantwoorden. De as-gerelateerde resultaatindicatoren worden daarnaast gebruikt om de doelbereiking op as- en maatregelniveau te beoordelen.

De in totaal 24 evaluatievragen zijn in de handreiking in het Engels opgenomen. In de onderstaande tabel zijn deze vragen vertaald vanuit het Engels. De originele evaluatievragen zoals weergegeven in de handreiking vindt u in bijlage A van dit rapport. De operationalisering van de beantwoording van de evaluatievragen, is in de volgende hoofdstukken opgenomen.

Gemeenschappelijke evaluatievragen	
1. Evaluatievragen op programmaniveau	
1. In hoeverre heeft het POP bijgedragen aan de groei van de gehele plattelandseconomie? (Lissabondoelstelling; gerelateerde impactindicatoren 1: Economische groei en 3: Arbeidsproductiviteit).	
2. In hoeverre heeft het POP bijgedragen aan het creëren van werkgelegenheid? (Lissabondoelstelling; gerelateerde impactindicator 2: Creëren van werkgelegenheid)	
3. In hoeverre heeft het POP bijgedragen aan het beschermen en verbeteren van natuurlijke hulpbronnen en het landschap, inclusief biodiversiteit en een hoge natuurwaarde van land- en bosbouw? (Communautaire strategische prioriteit, Biodiversiteit is ook een Health Check doelstelling; gerelateerde impactindicatoren: 4: Weidevogel Index, 5: Hoge natuurwaarde land- en bosbouw en 6: Waterkwaliteit)	

Gemeenschappelijke evaluatievragen
4. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de levering van duurzame energie? (Health Check doelstelling; gerelateerde impactindicator 7: toename van de productie van hernieuwbare energie)
5. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector? (Communautaire strategische prioriteit)
6. In welke mate heeft het POP de herstructurering van de zuivelsector begeleid? (Health Check doelstelling)
7. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan het tegengaan van klimaatverandering en —adaptatie? (Health Check doelstelling)
8. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de verbetering van het waterbeheer (kwaliteit, gebruik en hoeveelheid)? (Health Check doelstelling)
9. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland en aan het bevorderen van diversificatie van de plattelandseconomie? (Communautaire strategische prioriteit)
10. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de introductie van innovatieve benaderingen? (Health Check doelstelling)
11. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de totstandkoming van de toegang tot breedbandinternet (inclusief upgradering)? (Health Check doelstelling)
12. In welke mate heeft de NRN (Netwerk Platteland) bijgedragen aan POP-doelstellingen?
13. In hoeverre heeft de Technische Bijstand bijgedragen aan POP-doelstellingen?
14. Hoe efficiënt zijn de aan het POP toegewezen middelen gebruikt voor het bereiken van de beoogde output?
2. Evaluatievragen op het niveau van maatregelen
<i>Voor elk van de As 1 maatregelen in het POP:</i>
15. Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de begunstigden? (Waar relevant moeten de antwoorden op deze gemeenschappelijke evaluatievraag zodanig worden gepresenteerd, dat de bijdrage aan het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector los van elkaar kunnen worden beschouwd)
<i>Voor elk van de As 2 maatregelen in het POP:</i>
16. Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van de milieukwaliteit?
<i>Voor elk van de As 3 (Artikel 52© en (a)) maatregelen in het POP:</i>
17. Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan de economische diversificatie van de begunstigden?
<i>Voor elk van de As 3 (Artikel 52© en (b)) maatregelen in het POP:</i>
18. Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit van de begunstigden?
<i>Voor elk van de As 3 (Artikel 52© en (d)) maatregelen in het POP:</i>
19. In welke mate heeft de maatregel de capaciteiten van de begunstigden versterkt om de economische diversificatie en de leefkwaliteit op het platteland te verbeteren?
<i>Voor elke maatregel opgenomen in As 1-3 van het POP:</i>
20. Welke andere effecten, waaronder die gerelateerd zijn aan andere doelstellingen / assen, zijn gekoppeld aan de implementatie van deze maatregel (indirecte, positieve / negatieve effecten op de begunstigden, niet-begunstigden, lokaal niveau)?
3. Evaluatievragen gerelateerd aan de bijdrage van LEADER
21. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de opbouw van lokale capaciteit voor het vergroten van de werkgelegenheid en diversificatie door middel van LEADER? (Communautaire strategische prioriteit)
22. In welke mate hebben 'Plaatselijke Groepen bijgedragen aan het bereiken van de doelstellingen van de lokale strategie en het POP?
23. In hoeverre is de Leader-aanpak geïmplementeerd?
24. In hoeverre heeft de uitvoering van de Leader-aanpak bijgedragen aan het verbeteren van het lokaal bestuur? (Communautaire strategische prioriteit)

1.3 Programmadocument POP2

Streefwaarden en 9 jaar uitvoering

In het programmadocument POP 2007-2013 zoals dit op 20 juli 2007 door de Europese Commissie is goedgekeurd, zijn streefwaarden voor output, resultaat en impact benoemd. Gedurende de uitvoering van het programma zijn deze streefwaarden (meerdere) malen gewijzigd. Voor de beoordeling van de resultaten van het programma, worden de streefwaarden aangehouden die passen bij de meest recente versie van het programma zoals dit door de Europese Commissie is goedgekeurd (versie 17.0, d.d. 27 november 2015). Aangezien ook twee jaar na de formele einddatum van het programma (2013) nog verplichtingen zijn aangegaan, betreft de feitelijke uitvoeringsperiode van het POP2 bijna 9 jaar. Bij de beoordeling van de uitvoering wordt voor elke indicator nagegaan in welke mate de streefwaarden (van versie 17.0) per 31 december 2015 waren gerealiseerd.

1.3.1 Streefwaarden op programmaniveau

In het programmadocument POP2 staan op pagina 58 en 59 de streefwaarden van het programma in relatie tot de zeven impactindicatoren.

Impactindicator	Huidige waarde (2006)	Nagestreefde waarde per 2013
1 Economische groei	2, 8% (cijfer derde kwartaal 2006; Bron: CBS)	Trendmatige raming: groei van 2% ¹
2 Schepping werkgelegenheid	5,5% van de beroepsbevolking is werkloos (mei-juli 2006; Bron: CBS).	Nagestreefde arbeidsparticipatie nationaal 'algemeen': 70% ²
3 Arbeidsproductiviteit	Arbeidsproductiviteit in de landbouw in 2005: 43,2. Voedingssector: 75,9 Bosbouw: 25,2.	CPB raamt een productiviteitsgroei van 1,5% per jaar voor de gehele economie, specifiek voor de marktsector is dit 2% ³
4 Ombuiging en achteruitgang biodiversiteit	Druk op de natuur door habitatverlies, veranderingen in landgebruik, milieudruk en versnippering groter dan gemiddeld in de EU. De populatie van de meeste weidevogels vertoonde in de periode 1990–2004 een dalende trend.	Streven is de achteruitgang van de biodiversiteit per 2010 tot staan te brengen. Streven is tussen 2007 en 2010 de achteruitgang meer en meer te remmen, zodat vanaf 2010 de index voor de populatie van boerenlandvogels (indicator 17) op hetzelfde niveau blijft; die stilstand moet na 2010 gehandhaafd blijven.
5 Instandhouding landbouwgrond en bos met hoge natuurwaarde	In Nederland bedraagt het Aandeel landbouwgrond met hoge natuurwaarde, op basis van gegevens van het Europees Milieu Agentschap, 2% van de totale oppervlakte landbouwgrond.	Streven is de hoeveelheid landbouwgrond en bos met hoge natuurwaarde niet achteruit te laten gaan en te handhaven op het huidige niveau van 2% van de totale oppervlakte landbouwgrond (UAA).
6 Verbetering waterkwaliteit	226 kg/ha stikstofoverschot (gegeven uit 2000)	Streven is een verdergaande verbetering van de waterkwaliteit. De bijdrage van POP-

¹ Nederland hanteert geen streefdoelen ten aanzien van economische groei, werkgelegenheid en arbeidsproductiviteit, wel worden trendmatige ramingen en prognoses gehanteerd. In het regeerakkoord van begin 2007 wordt uitgegaan van een trendmatige raming van de economische groei van 2%.

² Idem

³ Idem

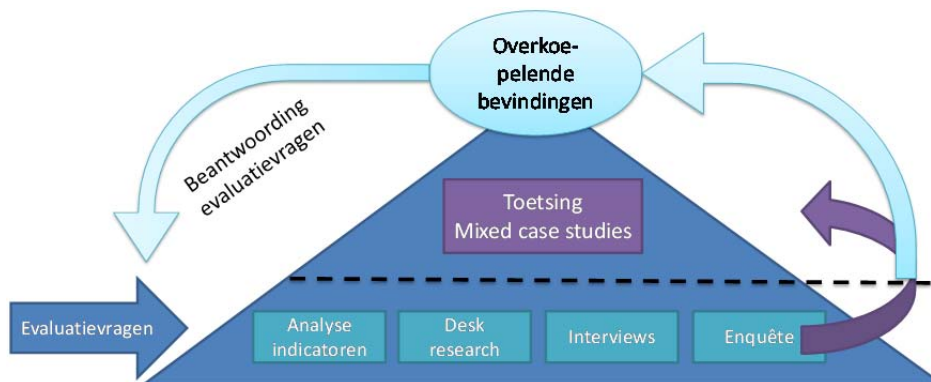
	Impactindicator	Huidige waarde (2006)	Nagestreefde waarde per 2013
			<p>maatregelen aan de verbetering van de waterkwaliteit zal echter, gelet op het grote aantal maatregelen dat genomen wordt Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013 NL versie 16 d.d. 3 juli 2015 59 náást de inzet van POP en het relatief beperkte budget voor POP-maatregelen, niet kwantitatief inzichtelijk gemaakt kunnen worden. In het vierde actieprogramma Nitraatrichtlijn (looptijd 2010-2013) worden de stikstofgebruiksnormen op zand- en lössgronden voor gras en uitspoelingsgevoelige gewassen verder verlaagd om de doelen van de Nitraatrichtlijn te halen. Ook worden de fosfaatgebruiksnormen gedifferentieerd naar fosfaattoestand van de grond. In 2015 moet fosfaatevenwichtsbemesting zijn bereikt.</p>
7	Bijdrage tot het tegengaan van klimaatverandering	Uitstoot van broeikasgassen in 2004: 220,4 miljard CO ₂ -equivalenten. In 2005 (Milieubalans, MNP) lag uitstoot circa 2% lager (214 miljard CO ₂ -equivalenten).	<p>Streven volgens Kyoto-protocol: in 2008 – 2012 t.o.v. 1990/1995 6% reductie, dus maximale uitstoot van 201,7 mton per jaar (National inventory report 2006). Iedere landbouwsector heeft een ‘maximale inspanningsverplichting’ opgelegd gekregen om bij te dragen aan het tegengaan van de klimaatverandering, een verdere concretisering van de bijdrage door de landbouwsector is niet goed mogelijk (zie separaat bijgevoegde bijlagen 1 en 2!). Bijdragen van POP-maatregelen aan het tegengaan van klimaatverandering zijn in ieder geval: Maatregel 121: de investeringen in CO₂-reductie zullen leiden tot een reductie per jaar van 0,1 - 0,2 mton CO₂. Dat is dus de direct aanwijsbare, kwantificeerbare, bijdrage in as 1 aan het bereiken van de doelstelling wat betreft emissie(reductie). Maatregel 221: de verwachting is dat ca. 1880 ha nieuw bos onder POP zal worden aangelegd. Een jong Nederlands bos neemt gemiddeld 5,35 ton CO₂ per hectare op. Dat betekent dat de bijdrage aan indicator 7 vanuit as 2 ca. 10,058 kton aan CO₂-opname zal zijn. Voor wat betreft het omschakelen naar hernieuwbare energiebronnen, wordt met name ingezet op covergisting, gebruik van reststromen uit de landbouw en biomassa afkomstig uit bos, landschap of natuur. Gedacht moet worden aan het straten van pilots, demonstraties praktijkprojecten en voorlichtingsactiviteiten. Het gaat om projecten onder de maatregelen 121 (modernisering landbouwbedrijven), 124</p>

Impactindicator	Huidige waarde (2006)	Nagestreefde waarde per 2013
		(samenwerking voor de ontwikkeling van nieuwe producten, procedés en technologieën), 311 (diversificatie) en 321 (basisvoorzieningen). Deze projecten moeten een bijdrage leveren aan het de doelstellingen van het convenant Schone en Zuinige Agrosectoren waarin is vastgelegd dat de landbouw, tuinbouw en bos en houtsector in 2020 circa 200 PJ duurzame energie per jaar uit biomassa zal produceren.

1.4 Vier bronnen

Ter beantwoording van de evaluatievragen zetten wij de volgende vier instrumenten in:

- *Analyse financiële gegevens en indicatoren* op basis van de jaarverslagen en de diverse bij ons bekende monitors en datasets;
- *Deskresearch*: ter aanvulling van de kwantitatieve analyse op basis van diverse rapporten met deelevaluaties (zoals ILG, Vitaal Platteland, EHS, KRW en specifieke maatregelen uit het POP en/of de uitvoering van het POP in deelgebieden) plus de uitvoering van een contextanalyse;
- *Interviews*: 25 face-to-face interviews met belanghebbenden (circa 5 per as en circa 5 voor de aanvullende vragen);
- *Enquête*: een telefonische enquête onder 200 begunstigden en 200 vergelijkbare niet-begunstigden volgens de mixed case study approach. Hierbij wordt een analyse gemaakt van de resultaten bij bedrijven/instellingen die geen subsidie hebben ontvangen versus die van bedrijven/instellingen die wel subsidie ontvingen. Met de enquête wordt tevens inzicht gecreëerd in het hoe en waarom van het wel/niet realiseren van de gewenste impact. Met de mixed case study approach wordt het additionele effect van POP2 in beeld gebracht.

1.4.1 Financiële analyse

Met behulp van de volgende tabel wordt de financiële analyse gemaakt. Bij de financiële analyse wordt een onderscheid gemaakt tussen de budgetten die vanuit het ELFPO beschikbaar zijn gesteld, inclusief en exclusief de Health Check-middelen. De voortgang wordt als goed beoordeeld wanneer beide 100% bedragen.

Uitgangspunt voor de middelen inclusief de toegevoegde middelen van de Health Check zijn de gebudgetteerde bedragen, zoals die in bijlage vier van het Programmadocument POP2 (versie 17.0) zijn opgenomen. De bedragen excl. Health Check gelden zullen in overleg met het Regiebureau worden vastgesteld. Vervolgens wordt op basis van de uitgaven (jaarverslagen) de besteding van het budget ingevuld, waarna het percentage benutting budget wordt berekend.

Tabel 1.1 Financiële analyse: budget, besteding en uitputting (in €mln.)

As	Maatregel	Beschikbaar Budget (2007 – 2013/15)				Besteed Budget 2007 – 2013/15)	Benutting budget in %
		EU	NL	Privaat	Totaal		
1	111	Beroepsopleiding en voorlichting					
1	114	Gebruik adviesdiensten					
1	121	Modernisering landbouwbedrijven					
1	123	Verhogen toegevoegde waarde van land- en bosbouwproducten					
1	124	Samenwerking bij innovatie,					
1	132	Deelname door landbouwers aan voedselkwaliteitsregelingen					
1	133	Activiteiten op het gebied van voorlichting en afzetbevordering					
2	212	Betalingen voor natuurlijke handicaps aan landbouwers in andere gebieden met handicaps dan berggebieden (probleemgebieden)					
2	214	Agromilieuverbintenissen					
2	216	Niet-productieve investeringen					
2	221	Eerste bebossing van landbouwgrond					
3	311	Diversificatie naar niet-agrarische activiteiten					

As		Maatregel	Beschikbaar Budget (2007 – 2013/15)				Besteed Budget 2007 – 2013/15)	Benutting budget in %
3	312	Steun voor de oprichting en ontwikkeling van micro-ondernemingen						
3	313	Bevordering van toeristische activiteiten						
3	321	Basisvoorzieningen voor de economie en de plattelandontwikkeling						
3	322	Basisvoorzieningen voor de economie en de plattelandbevolking. B Hernieuwbare energie						
3	323	Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed						
3	341	Verwerving van vakkundigheid en opstelling en de uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie, dynamisering met het oog op de de uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie						
4	41	Invoering Leaderbenadering en plaatselijke groepen						
4	411	Bijdrage Leader aan As 1. Verbetering van het concurrentievermogen en de land- en de bosbouwsector						
4	412	Bijdrage Leader aan As 2. Verbetering van het milieu en het platteland						
4	413	Bijdrage Leader aan As 3. De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie						
4	421	Uitvoering van samenwerkingsprojecten,						
4	431	Beheer van de plaatselijke groep, verwerving van vakkundigheid en de dynamisering van het gebied						

As		Maatregel	Beschikbaar Budget (2007 – 2013/15)				Besteed Budget 2007 – 2013/15)	Benutting budget in %
Alg.	511	Technische bijstand						
Totaal								

1.4.2 Deskresearch

Op basis van de jaarverslagen van 2007 tot en met 2015 wordt nagegaan hoe het eindresultaat op het gebied van financiële uitvoering, output en resultaat tot stand is gekomen en is gewijzigd. In die analyse worden de programmawijzigingen en hun invloed op de streefwaarden betrokken. Daarnaast zal op basis van literatuur worden nagegaan hoe bepaalde effecten tot stand zijn gekomen. In bijlage B zijn de tot nu verzamelde documenten en databronnen ingedeeld naar algemeen en de vier assen.

1.4.3 Interviews

Om meer inzicht te krijgen in de doelbereiking van het programma worden ook diverse personen geïnterviewd die betrokken waren bij de uitvoering van het programma. Hieronder zijn de te interviewen personen opgenomen:

As	Naam	Bedrijf
As 1: Verbetering Concurrentievermogen	Ida Terluin	LEI
	Gerbrand van 't Klooster	LTO
	Erik Pellenboer	NAJK
	Koert Schonewille	Secr. Landinrichtingscommissie
As 2: Verbetering van het milieu en het platteland	David Kleijn	Alterra
	Agnes van Ardenne	Rli
	Aard Mulders	Ministerie van EZ
	Stefan Kuks	Unie van Waterschappen
	H.A. Buijserd	Gebiedscoördinator Zuid-Holland
As 3: De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie	Tino Wallaart	Natuurmonumenten
	Jan ten Have	Begunstigde maatregel 313
	Aly Wisse	Maatschappelijk ondernemer en subsidieadviseur
As 4: Uitvoering van de LEADER-aanpak	Willy Scheeringa	VNG
	Bart Soldaat	Voorzitter plaatselijke groep (Leidse Ommelanden)

As	Naam	Bedrijf
	Annemarijke Elema	Gemeente Goeree-Overflakkee (Speelbossen)
Aanvullende vragen organisatie	Hans Zwetsloot	Regiebureau POP
Aanvullende vragen organisatie	Herman Bouman	TPO
Aanvullende vragen LEADER	Mireille Groot Koerkamp	Salland LEADER-coördinator
Aanvullende vragen Netwerk Platteland	Marga de Jong	ETC
Aanvullende vragen KRW	Frank van Gaalen	PBL
Programma overall	Huib Silvis	LEI
	Herman Bouman	TPO
	Hester Maij	Comité van Toezicht Provincies
	Aldert Gierveld en Willem Schoustra	Comité van Toezicht EZ
	Marloes Dijk	RVO

1.4.4 Mixed case study: enquête

Na bespreking in de klankbordgroep en de begeleidingsgroep zijn conform offerte vier maatregelen gekozen om in de telefonische enquête te betrekken:

- Maatregel 121 Modernisering landbouwbedrijven;
- Maatregel 125 Infrastructuur voor de ontwikkeling/aanpassing van land- en bosbouw;
- Maatregel 214 Agromilieuverbintenissen; en
- Maatregel 313 Bevorderen van toeristische activiteiten.

Op basis van deze vier gekozen maatregelen worden met RVO niet-begunstigden o.b.v. afgewezen aanvragen geïdentificeerd. Uiteindelijk worden er voor elke maatregel circa 50 begunstigden en 50 niet-begunstigden telefonisch benaderd door een extern enquêtebureau, nadat Ecorys de steekproef heeft getrokken waarmee het enquêtebureau aan de slag kon.

Niet alle databestanden bevatten genoeg NAW-gegevens om de gewenste 50 ingevulde vragenlijsten te kunnen behalen. De telefoonnummers uit de lijsten zijn meerdere keren gebeld, maar desalniettemin is het niet mogelijk en realistisch gebleken om voor maatregel 313 beide groepen te completeren: niet alle mensen wilden meewerken, niet alle telefoonnummers bleken te werken en niet alle mensen namen contact op na ingesproken voicemails. De kritieke grens van n=30 is echter wel bereikt, is er uiteindelijk een streep getrokken en wordt op basis van n=38 voor de niet-begunstigden van 313 gerapporteerd. De overige zeven groepen van vijftig zijn wel compleet en daarover wordt dus op basis van n=50 gerapporteerd. De resultaten voor begunstigden en niet-begunstigden zijn vervolgens door ons geanalyseerd en verwerkt in het rapport.

De vragenlijsten die de enquêteurs gebruikt hebben zijn opgesteld door ons en de enquêteurs zijn geïnstrueerd om de vragenlijsten in hun geheel af te nemen met de mensen aan de telefoon. De enquêteurs hebben zowel in de ochtenden, middagen en avonden gebeld om zoveel mogelijk mensen te kunnen spreken.

1.5 Contextanalyse

De contextanalyse is van belang om te kunnen analyseren wat de impact van het programma POP2 is geweest. Er hebben zich in de periode 2007 – 2013/15 diverse ontwikkelingen voorgedaan, die een effect op het platteland hebben gehad. Een voorbeeld is de economische crisis, die er toe heeft geleid dat de concurrentie op Europees en mondiale schaal sterk op prijs werd uitgevochten. De Nederlandse agrariërs moesten op dit veranderende speelveld inspelen. Dat heeft autonome effecten gehad op bijvoorbeeld de activiteiten (diversificatie) en werkgelegenheid in de agrarische sector. In de contextanalyse wordt een aantal trends en ontwikkelingen in de programmaperiode in beeld gebracht. Vervolgens worden deze inzichten vertaald naar mogelijke effecten op de assen (als geheel) en een aantal specifieke maatregelen. Hierbij wordt met een tabel aangegeven wat de richting is van het effect:

- positief, negatief
- klein, middelgroot, groot

Belangrijke bron hiervoor is de SWOT-analyses die voor POP2 en POP3 zijn opgesteld. Andere belangrijke bronnen zijn onder meer publicaties van het Planbureau voor de Leefomgeving en het LEI over (sociaal-economische) trends op het platteland (zie bijgesloten literatuurlijst).

2 Evaluatie op programmaniveau

2.1 Doelstelling: Europese en nationale doelen, en maatregelen

In het onderstaande schema is de relatie gelegd tussen de vier hoofddoelen (assen) van de Europese Unie, de nationale doelen en de in Nederland ingezette maatregelen. De paragraafnummers verwijzen naar de paragrafen uit het programma document POP2. Duidelijk is dat verschillende maatregelen zouden moeten bijdragen aan meerdere nationale en Europese doelen.

2.2 EU Vragen

Zoals aangegeven in paragraaf 1.2 schrijft de Europese Commissie in haar leidraad voor de ex-post evaluatie van het plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013 de beantwoording van 14 vragen op programmaniveau voor. Deze 14 vragen zijn gerelateerd aan de doelstellingen van het Verdrag van Lissabon, de prioriteiten van de communautaire strategische richtsnoeren voor plattelandsontwikkeling, de Health Check, de zeven gemeenschappelijke impactindicatoren, technische bijstand, de nationale plattelandsnetwerken en de efficiëntie van de implementatie van het plattelandsontwikkelingsprogramma.

Ter beantwoording van een deel van de 14 vragen wordt de voortgang deels op basis van de voorgeschreven impactindicatoren geanalyseerd. De relatie tussen de waargenomen impact en de uitvoering van POP2 wordt met deze impactindicatoren echter niet gemeten. Deze relatie zal centraal staan in het kwalitatieve onderzoek (interviews en literatuur). In de beantwoording van de vragen waarvoor geen impactindicatoren voorhanden zijn, zullen ook output- en resultaat-indicatoren worden betrokken. Echter, ook hiermee is de relatie tussen de waargenomen impact en de uitvoering van POP2 niet altijd duidelijk. Dit betekent dat de evaluatievragen centraal zullen staan in enkele interviews en dat ter beantwoording van deze vragen ook specifieke literatuur wordt geraadpleegd. In de onderstaande tabel wordt per vraag aangegeven welke indicatoren en beoordelingscriteria worden gehanteerd en welke bronnen/methoden worden ingezet om de vragen te beantwoorden.

EU-vraag/maatregel	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
1. In hoeverre heeft het POP bijgedragen aan de groei van de gehele plattelandseconomie? (Lissabondoelstelling; gerelateerde impactindicatoren 1: Economische groei en 3: Arbeidsproductiviteit).	Eindresultaat impactindicator 1 'Economische groei' Eindresultaat impactindicator 3 'Arbeidsproductiviteit' Relatie POP2 en economische groei en arbeidsproductiviteit op het platteland	Jaarverslag 2015 Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur (bijv. de jaarlijkse publicatie van het LEI Landbouw Economisch Bericht, het OECD-rapport 2015, etc.)
2. In hoeverre heeft het POP bijgedragen aan het creëren van werkgelegenheid? (Lissabondoelstelling; gerelateerde impactindicator 2: Creëren van werkgelegenheid)	Eindresultaat impactindicator 2 'Schepping werkgelegenheid' Relatie POP2 en werkgelegenheidsgroei	Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur (bijv. de jaarlijkse publicatie van het LEI Landbouw Economisch Bericht, het OECD-rapport 2015, etc.)
3. In hoeverre heeft het POP bijgedragen aan het beschermen en verbeteren van natuurlijke hulpbronnen en het landschap, inclusief biodiversiteit en een hoge natuurwaarde van land- en bosbouw? (Communautaire strategische prioriteit, Biodiversiteit is ook een Health Check doelstelling; gerelateerde impactindicatoren: 4: Weidevogel Index, 5: Hoge natuurwaarde land- en bosbouw en 6: Waterkwaliteit)	Eindresultaat impactindicator 4 'Biodiversiteit' Eindresultaat impactindicator 5 'Landbouw en bos met hoge natuurwaarde' Resultaatindicator 6 Oppervlakte waarop succesvol landbeheer wordt toegepast dat bijdraagt tot: de biodiversiteit en op een hoge natuurwaarde gerichte landbouw/bosbouw Nationale resultaat indicator: Areaal dat bijdraagt aan landschap Relatie POP2 en het beschermen en verbeteren van natuurlijk hulpbronnen en landschap	Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur

EU-vraag/maatregel	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
4. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de levering van duurzame energie? (Health Check doelstelling; gerelateerde impactindicator 7: toename van de productie van hernieuwbare energie)	Eindresultaat impactindicator 7 'Toename van de productie van hernieuwbare energie' Relatie POP2 en toename productie van hernieuwbare energie	Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur en enquête
5. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector? (Communautaire strategische prioriteit)	Resultaatindicator As 1 'Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven / ondernemingen' Relatie POP2 en concurrentievermogen land- en bosbouw	Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur (bijv. de jaarlijkse publicatie van het LEI Landbouw Economisch Bericht, het OECD-rapport 2015, etc.)
6. In welke mate heeft het POP de herstructurering van de zuivelsector begeleid? (Health Check doelstelling)	Relatie POP2 en ontwikkeling melkveehouderij	Interviews en literatuur (bijv. de jaarlijkse publicatie van het LEI Landbouw Economisch Bericht, het OECD-rapport 2015, etc.)
7. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan het tegengaan van klimaatverandering en --adaptatie? (Health Check doelstelling)	Eindresultaat impactindicator 7 'Toename van de productie van hernieuwbare energie' Resultaatindicator As 2 'Areaal onder succesvol landbouwgrond beheer dat bijdraagt aan biodiversiteit, water kwaliteit, tegengaan van klimaatverandering, bodemkwaliteit, voorkoming van marginalisering en het verlaten van land (ha)' Relatie POP2 en het tegengaan van klimaatverandering	Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur
8. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de verbetering van het waterbeheer (kwaliteit, gebruik en hoeveelheid)? (Health Check doelstelling)	Eindresultaat impactindicator 6 'Verbetering waterkwaliteit' Relatie POP2 en verbeteren waterkwaliteit	Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur
9. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland en aan het bevorderen van diversificatie van de plattelandseconomie? (Communautaire strategische prioriteit)	Outputindicator maatregel 311 (diversificatie) Outputindicator maatregel 313 (toerisme) Relatie POP2 en verbeteren leefkwaliteit en diversificatie op platteland	Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur Enquête
10. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de introductie van innovatieve benaderingen? (Health Check doelstelling)	Relatie POP2 en introductie innovatieve benaderingswijzen	Interviews en literatuur (bijv. de jaarlijkse publicatie van het LEI Landbouw Economisch Bericht, het OECD-rapport 2015, de studie Innovatie in de agrarische sector (2014), etc.)

EU-vraag/maatregel	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
11. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de totstandkoming van de toegang tot breedbandinternet (inclusief upgrading)? (Health Check doelstelling)	<p>Outputindicator maatregel 321: "Basisvoorzieningen voor het platteland"</p> <p>Resultaatindicator maatregel 321: "Inwoners van plattelandsgebieden die profiteren van verbeterde voorzieningen"</p> <p>Relatie POP2 en toegang breedband internet</p>	<p>Jaarverslag 2015</p> <p>Interviews en literatuur</p>
12. In welke mate heeft de NRN (Netwerk Platteland) bijgedragen aan POP-doelstellingen?	<p>Diverse output indicatoren, waaronder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aantal georganiseerde netwerkbijeenkomsten • Aantal mensen dat participeerde in de netwerkbijeenkomsten <p>Resultaten</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uitwisseling kennis en ervaringen • beleidssignalering, lobby en agendering • Deskundigheidsbevordering 	<p>Jaarverslag 2015</p> <p>Interviews en literatuur</p>
13. In hoeverre heeft de Technische Bijstand bijgedragen aan POP-doelstellingen?	<p>Ten dele gaat het hier over plattelandsnetwerk, zie vraag 12.</p> <p>Verder gaat het hier over Evaluatieactiviteiten, voorbereidingsactiviteiten POP3 en informatiebijeenkomsten</p> <p>Output: Analyse besteding middelen</p> <p>Resultaat: Op basis van interviews en literatuur</p>	<p>Jaarverslag 2015</p> <p>Interviews en literatuur</p>
14. Hoe efficiënt zijn de aan het POP toegewezen middelen gebruikt voor het bereiken van de beoogde output?	<p>Beoordeling van de interventielogica:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Relatie EU-doelen met nationale doelen. • Relatie Nationale doelen en maatregelen <p>Beoordeling besteding middelen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Middelen besteed aan de uitvoeringsorganen en de begunstigden • Relatie gealloceerde middelen en besteding aan maatregelen (mate van uitputting) 	<p>SWOT-analyse POP2 en SWOT-analyse POP3</p> <p>Financiële analyse</p>

2.3 Aanvullende nationale vragen

De aanpak is als volgt.

#	Programma-specifieke vragen	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
1	Wat is de invloed van de inrichting van de organisatie en processen voor het POP-Nederland op de resultaten?	<p>Hier worden de kernelementen van de aanpak van POP2 beoordeeld, o.a. op:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Landsdekkende en landsdelige aanpak • Aantal uitvoeringsinstanties • Aansturing (bestuurlijk en uitvoering) • Monitoring en tussentijdse bijsturing <p>Waardering van betrokkenen van de organisatie en processen</p>	<p>Ex ante Analyses POP2 en POP3</p> <p>Mid Term Evaluatie POP2</p> <p>Programmadocument POP3</p> <p>Interviews</p>
2	Wat zijn de effecten van de mainstreaming van Leader (aard van de projecten, resultaten)?	<p>Deze vraag richt zich op LEADER (een instrument van As 4), dat bij POP1 nog als zelfstandig instrument werd ingezet. Hier zullen we onderzoeken in welke mate de 'mainstreaming' heeft geleid tot synergie of overlap/tegenwerking met andere activiteiten in de vier assen van het POP2.</p> <p>Indicatoren die gebruikt worden zijn hierbij: synergie en/of overlap met activiteiten van POP2</p>	<p>Ex post evaluatie POP1</p> <p>Mid Term Evaluatie POP2</p> <p>Interviews</p>
3	Wat is de bijdrage van het Netwerk Platteland aan de realisatie van de POP-doelstellingen?	<p><i>Outputindicatoren</i></p> <p>Aantal georganiseerde netwerkbijeenkomsten</p> <p>Aantal mensen dat participeerde in de netwerkbijeenkomsten</p> <p>Aantal ontwikkelde communicatiemiddelen</p> <p>Aantal mensen dat gebruik maakte van de ontwikkelde communicatiemiddelen</p> <p>Aantal ontwikkelde initiatieven om moeilijk te bereiken doelgroepen te bereiken</p> <p>Aantal verzamelde en gedeelde 'best practices' per communicatiemiddel</p> <p>Aantal discussiegroepen</p> <p>Aantal participanten in discussiegroepen</p> <p>Aantal georganiseerde trainingen</p> <p>Aantal mensen dat participeerde in de trainingen</p> <p>Aantal georganiseerde excursies</p>	<p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013 en Bijlage 7</p> <p>Review Netwerk Platteland 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p>

#	Programma-specifieke vragen	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
		<p>Aantal mensen dat participeerde in de excursies</p> <p>Aantal samenwerkingsevenementen</p> <p>Aantal personen dat deelnam aan de samenwerkingsevenementen</p> <p>Aantal ontwikkelde samenwerkingsprojecten</p> <p><i>Resultaatindicatoren</i></p> <p>Uitwisseling kennis en ervaringen</p> <p>Beleidsignalering, lobby en agendering</p> <p>Deskundigheidsbevordering</p>	<p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Common Network Statistics Survey 2007-2013</p> <p>Interview en literatuur (w.o. Voortgangsrapportages, Social Network Analysis 2013, Interne evaluatie Netwerk Platteland 2014 en Review Netwerk Platteland 2007-2013)</p> <p>Interview en literatuur (w.o. Voortgangsrapportages, Social Network Analysis 2013, Interne evaluatie Netwerk Platteland 2014 en Review Netwerk Platteland 2007-2013)</p> <p>Interview en literatuur (w.o. Voortgangsrapportages, Social Network Analysis 2013, Interne evaluatie Netwerk Platteland 2014 en Review Netwerk Platteland 2007-2013)</p>
4	Welke bijdrage levert de uitvoering van het POP aan de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water?	<p>De Kaderrichtlijn Water (KRW) is gericht op een goede oppervlakte- en grondwaterkwaliteit van de Europese wateren in 2015. De KRW stelt eisen aan de chemische en ecologische kwaliteit van oppervlaktewater (kustwater, rivieren en meren) en grondwater.</p> <p>De meeste maatregelen in de assen 1 en 2 leiden direct of indirect tot een vermindering van de emissies naar bodem, water en lucht. Dit heeft een positief effect op het bereiken van de doelstellingen van de KRW. Daarnaast worden vanuit het POP (as 3 en 4) gebiedsinrichtingsprojecten gefinancierd waar vaak meekoppelkansen zijn voor KRW inrichtingsmaatregelen.</p> <p>Bijdrage aan kwaliteitsdoelstellingen</p>	<p>Deskresearch: Screening van maatregelen op hun mogelijke bijdrage aan kwaliteitsdoelstellingen</p>

3 As 1: Concurrentievermogen

3.1 Doelstelling

De maatregelen van as 1 van het plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013 in Nederland waren gericht op:

- Het verbeteren van de fysieke uitrusting en ruimtelijke structuur van de landbouw;
- Het beter voldoen aan maatschappelijke randvoorwaarden op het gebied van milieu, waterbeheer, voedselkwaliteit, diergezondheid en dierenwelzijn;
- Het versterken van het ondernemerschap en in het bijzonder het innovatief vermogen van landbouwers en het Nederlandse agrocluster;
- Het vergroten van de kwaliteit van producten en productieprocessen;

In het kader van de Health Check en het Economisch Herstelplan is daarnaast extra geld ingezet voor de omgang met nieuwe uitdagingen op het gebied van waterbeheer, innovatie van de landbouw, hernieuwbare energie en klimaatverandering.

3.2 Maatregelen

Om de doelstellingen te bereiken, zijn in Nederland diverse maatregelen onder As 1 van het POP2 ontplooid. Het gaat daarbij om de volgende maatregelen:

- Maatregel 111: Beroepsopleiding en voorlichting;
- Maatregel 114: Gebruik adviesdiensten;
- Maatregel 121: Modernisering landbouwbedrijven;
- Maatregel 123: Verhoogde toegevoegde waarde land- en bosbouwproducten;
- Maatregel 124: Samenwerking bij innovatie;
- Maatregel 125: Infrastructuur voor de ontwikkeling/aanpassing van land- en bosbouw;
- Maatregel 132: Deelname door landbouwers aan voedselkwaliteitsregelingen;
- Maatregel 133: Activiteiten op het gebied van voorlichting en afzetbevordering.

Van alle maatregelen zal het eindresultaat op het gebied van financiën, output en resultaat worden geanalyseerd. Dit zal primair plaatsvinden op basis van het Jaarverslag 2015 waarin het eindresultaat op het gebied van financiën, output en resultaat per maatregel is aangegeven.⁴ Daarnaast zal op basis van de jaarverslagen van 2007 tot en met 2014 worden nagegaan hoe het eindresultaat op het gebied van financiële uitvoering, output en resultaat tot stand is gekomen. In die analyse worden ook de programmawijzigingen en hun invloed op de streefwaarden betrokken.

⁴ Regiebureau POP (2016), Jaarverslag over de uitvoering 2015. Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013, Conform Verordening (EG) nr. 1698/2005 artikel 82 en Verordening (EG) nr. 1974/2006, Bijlage VII.

3.2.1 Output

Voor wat betreft de output zijn de streefwaarden zoals die in versie 17 van het POP2 zijn opgenomen leidend. Deze worden hieronder aangegeven. Bij elke indicator zal worden nagegaan in hoeverre de streefwaarden zijn gerealiseerd. De toevoegingen van de streefwaarden als gevolg van de financiële middelen die beschikbaar kwamen middels het Health Check-besluit van november 2008 en het Economisch Herstelplan van februari 2009 zijn als 'nieuwe uitdagingen' tussen haakjes toegevoegd.

Maatregel/indicator	Streefwaarde 2007-2015	Gerealiseerd 2007-2015	% van streefwaarde
Maatregel 111			
TOTAAL aantal deelnemers die een opleidingsactiviteit op het gebied van land- en/of bosbouw, met succes hebben beëindigd (+ nieuwe uitdagingen); Uitsplitsing:	12.200 (+4.000)		
Aantal gevolgde trainingen, opleidingen en ontvangen adviezen	700		
Aantal deelnemers demonstratieprojecten (+ nieuwe uitdagingen)	6.800 (+ 3.000)		
Aantal deelnemers praktijknetwerken(+ nieuwe uitdagingen)	4.700 (+ 1.000)		
TOTAAL aantal trainingdagen (+ nieuwe uitdagingen)	36.700 (+ 9.000)		
Aantal gevolgde trainingen, opleidingen en ontvangen adviezen	1.400		
Aantal deelnemers demonstratieprojecten (+ nieuwe uitdagingen)	6.800 (+ 3.000)		
Aantal deelnemers praktijknetwerken (+ nieuwe uitdagingen)	28.200 (+ 6.000)		
Maatregel 114			
Aantal begunstigden	2.500		
Maatregel 121			
TOTAAL ondersteunde landbouwondernemingen (+ nieuwe uitdagingen)	3.200 ⁵ (+ 1.350)		
Aantal jonge landbouwers	3.000		
Aantal duurzaamheidsinvesteringen	950		
Investeringen (mln. euro) jonge landbouwers	350		
Investeringen (mln. euro) duurzaamheid	872		
Investeringen (mln. euro) totaal (+ nieuwe uitdaging)	1.222 (+ 140)		
Ammoniakemissiereductie (kton)	4,0		
CO2 reductie per jaar (mton)	0,25		

⁵NB: er bestaat een overlap: circa 25% van de investeringen door jonge landbouwers betreft een duurzaamheidsinvestering

Maatregel 123			
NIET UITGEVOERD	N.V.T.	N.V.T.	N.V.T.
Maatregel 124			
Aantal samenwerkingsinitiatieven (+ nieuwe uitdagingen)	130 (+ 40)		
Maatregel 125			
Aantal begunstigden kavelruil en/of infrastructuur	350		
Aantal begunstigden bedrijfsverplaatsing	50		
Investerings kavelruil en/of infrastructuur (mln. euro)	148		
Investerings bedrijfsverplaatsing (mln. euro)	50		
Aantal ha (her)ingerichte landbouwgrond	129.000		
Maatregel 132			
Gesteunde bedrijven (aantal)	1.500		
Oppervlakte onder voedselkwaliteitssysteem (ha)	200.000		
Maatregel 133			
NIET UITGEVOERD	N.V.T.	N.V.T.	N.V.T.

3.2.2 Resultaat

In de analyse van de maatregelen wordt ook het doelbereik op de resultaatindicatoren beoordeeld. Ook voor wat betreft deze resultaatindicatoren zijn de streefwaarden zoals die in versie 17 van het POP2 zijn opgenomen leidend. Deze worden hieronder aangegeven. Waar mogelijk zal worden nagegaan in hoeverre de streefwaarden zijn gerealiseerd. Waar de resultaten gedurende de uitvoering niet zijn gemonitord, zal een kwalitatieve beoordeling plaatsvinden.

Maatregel/indicator	Beoordelingscriterium	Bron	Wijze van beoordelen
Maatregel 111 Beroepsopleiding en voorlichting			
Aantal deelnemers die een opleidingsactiviteit op het gebied van land- en/of bosbouw met succes heeft beëindigd.	12.200 ⁶	R.1	< 100% waarde niet behaald; >100% waarde behaald
Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij	0% ⁷	R.2	Kwalitatief

⁶ Inclusief deelnemers aan praktijknetwerken of bezoekers van demonstratieprojecten. De verwachting bestond dat niet alle kennisactiviteiten zouden leiden tot een diploma of directe toepassing in de praktijk.

⁷ De verwachting bestond dat waar advies voornamelijk over cross compliance ging er vaak geen sprake zou zijn van toename van toegevoegde waarde, maar het veeleer zou gaan om het in stand houden van bruto toegevoegde waarde en het tegelijkertijd beter voldoen aan de normen. In de gevallen waar het accent van het advies op bedrijfseconomische aspecten lag, bestond de verwachting dat de toegevoegde waarde wel zou stijgen.

de gesteunde bedrijven / ondernemingen		<i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i>	
		Interviews	
Maatregel 114 Gebruik adviesdiensten			
Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven / ondernemingen	0% ⁸	R.2 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> Jaarverslag over 2014 <i>(rapporteert over Standaard Opbrengst (SO) van deelnemende en niet-deelnemende bedrijven aan POP2 voor maatregel 114 (Bron: CBS Landbouwtelling))</i>	Kwalitatief en kwantitatief waar mogelijk (o.b.v. indicator SO-opbrengst)
		Interviews	
Maatregel 121 Modernisering landbouwbedrijven			
Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven / ondernemingen	2% ⁹ (172.660)	R.2 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> Jaarverslag over 2014 <i>(rapporteert over Standaard Opbrengst (SO) van deelnemende en niet-deelnemende bedrijven aan POP2 voor verschillende onderdelen van maatregel 121 (Bron: CBS Landbouwtelling))</i>	Kwalitatief en kwantitatief waar mogelijk (o.b.v. indicator SO-opbrengst)

⁸ De verwachting bestond dat waar advies voornamelijk over cross compliance ging er vaak geen sprake zou zijn van toename van toegevoegde waarde, maar het veeleer zou gaan om het in stand houden van bruto toegevoegde waarde en het tegelijkertijd beter voldoen aan de normen. In de gevallen waar het accent van het advies op bedrijfseconomische aspecten lag, bestond de verwachting dat de toegevoegde waarde wel zou stijgen.

⁹ Gegeven de nadruk op duurzaamheidsinvesteringen bestond de verwachting dat een deel van de investeringen niet zo zeer zou leiden tot toenames van de toegevoegde waarde als wel tot een meer duurzame wijze van productie die niet direct tot uitdrukking komt in de toegevoegde waarde.

		Interviews	
		Mixed case studie	
Aantal bedrijven dat nieuwe producten en/of technieken heeft geïntroduceerd	3.200	R.3	< 100% waarde niet behaald; >100% waarde behaald
Maatregel 123 Verhoogde toegevoegde waarde land- en bosbouwproducten			
NIET UITGEVOERD	N.V.T.	N.V.T.	N.V.T.
Maatregel 124 Samenwerking bij innovatie			
Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven / ondernemingen	3% (NA)	R.2 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i>	Kwalitatief
		Interviews	
Aantal bedrijven dat nieuwe producten en/of technieken heeft geïntroduceerd	200	R.3	< 100% waarde niet behaald; >100% waarde behaald
Maatregel 125 Infrastructuur voor de ontwikkeling/aanpassing van land- en bosbouw			
Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven / ondernemingen	3% (NA)	R.2 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i>	Kwalitatief
		Interviews	
		Mixed case studie	
<i>AANVULLENDE NATIONALE INDICATOR:</i> Aantal ha (her)ingerichte landbouwgrond	129.000	R.A	< 100% waarde niet behaald; >100% waarde behaald
Maatregel 132 Deelname door landbouwers aan voedselkwaliteitsregelingen			
Waarde van de landbouwproductie waarvoor een erkend kwaliteitskeurmerk wordt gevoerd / erkende kwaliteitsnormen worden toegepast	€ 1.168 mln. ¹⁰	R.4 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i>	Kwalitatief en kwantitatief waar mogelijk (o.b.v. indicator SO-opbrengst)
		Jaarverslag over 2014	

¹⁰ In 2005 was marktaandeel biologische producten 2,0%. Het streven was om dit te verhogen tot een marktaandeel van 5,0%.

		(rapporteert over Standaard Opbrengst (SO), het aantal hectares en het aantal bedrijven, biologisch en gangbaar (Bron: CBS Landbouwtelling))	
		Interviews	
Maatregel 133 Activiteiten op het gebied van voorlichting en afzetbevordering			
NIET UITGEVOERD	N.V.T.	N.V.T.	N.V.T.

3.3 EU Vragen

Op basis van de analyse van de financiële uitvoering, output en resultaat ontstaat een goed beeld van de eindresultaten van de uitvoering van de verschillende maatregelen onder As 1. Hiermee is echter nog niet helemaal duidelijk of de oorspronkelijke doelen van de inzet van de maatregelen onder As 1 van het POP2 ook zijn bereikt. De beantwoording van de evaluatievragen van de Europese Commissie voorziet hierin. Voor de maatregelen onder As 1 van het POP2 zijn twee evaluatievragen van de Europese Commissie relevant. Het gaat daarbij om:

1. Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de begunstigden? (Waar relevant moeten de antwoorden op deze gemeenschappelijke evaluatievraag zodanig worden gepresenteerd, dat de bijdrage aan het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector los van elkaar kunnen worden beschouwd)
2. Welke andere effecten, waaronder die gerelateerd zijn aan andere doelstellingen / assen, zijn gekoppeld aan de implementatie van deze maatregel (indirect, positieve / negatieve effecten op de begunstigden, niet-begunstigden, lokaal niveau)?

De beantwoording van de twee vragen vindt per maatregel plaats. In de onderstaande tabellen wordt aangegeven welke indicatoren, bronnen en methoden worden gebruikt om de evaluatievragen te beantwoorden:

EU-vraag/maatregel	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de begunstigden?		
Maatregel 111	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met concurrentievermogen begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur (bijv. de betreffende jaarrapporten van DR)
Maatregel 114	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met concurrentievermogen begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur (bijv. de betreffende

		jaarrapporten van DR en de Evaluatie bedrijfsadviesdiensten uit 2013)
Maatregel 121	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met concurrentievermogen begunstigen' 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Enquête, interviews en literatuur (w.o. Evaluatie investeringsregeling duurzame stallen, de Audit gecombineerde luchtwassystemen en de evaluatie van de regeling Jonge Landbouwers)
Maatregel 124	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met concurrentievermogen begunstigen 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur
Maatregel 125	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met concurrentievermogen begunstigen 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Enquête, interviews en literatuur (w.o. OECD-rapport 2015 en Rli Advies Duurzame landbouw, 2013)
Maatregel 132	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met concurrentievermogen begunstigen 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur (w.o. Rapport effectiviteit duurzaamheidskeurmerken 2014, Bio-monitoren en kamerbrieven over duurzaamheidskeurmerken)
Welke andere effecten, waaronder die gerelateerd zijn aan andere doelstellingen / assen, zijn gekoppeld aan de implementatie van deze maatregel (indirect, positieve / negatieve effecten op de begunstigen, niet-begunstigen, lokaal niveau)?		
Maatregel 111	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur (bijv. de betreffende jaarrapporten van DR)
Maatregel 114	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur (bijv. de betreffende jaarrapporten van DR en de Evaluatie bedrijfsadviesdiensten uit 2013)
Maatregel 121	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Enquête, interviews en literatuur (w.o. Evaluatie investeringsregeling duurzame stallen, de Audit gecombineerde luchtwassystemen en de evaluatie van de regeling Jonge Landbouwers)
Maatregel 124	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur

Maatregel 125	<ul style="list-style-type: none"> • Eindresultaat financiën, output en resultaat • Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandsontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaarverslag 2015 • Enquête, interviews en literatuur (w.o. OECD-rapport 2015 en Rli Advies Duurzame landbouw, 2013)
Maatregel 132	<ul style="list-style-type: none"> • Eindresultaat financiën, output en resultaat • Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandsontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaarverslag 2015 • Interviews en literatuur (w.o. Rapport effectiviteit duurzaamheidskeurmerken 2014, Bio-monitoren en kamerbrieven over duurzaamheidskeurmerken)

4 As 2: Milieu

4.1 Doelstelling

Het doel van de maatregelen in as 2 is het verhogen van duurzaam gebruik van landbouwgrond. Beheerders van landbouwgrond worden gestimuleerd om hun land dusdanig te beheren dat natuur, milieu, landschap en klimaat er baat bij hebben. Daarnaast is, in synergie met de EU-bossenstrategie en het Europees Bosbeleid, het 'nationale bosbeleid' erop gericht bos zo veel mogelijk functies te laten vervullen. Belangrijke bosfuncties zijn het behoud en de ontwikkeling van de kwaliteit van natuur en milieu, en recreatie. De bebossing van landbouwgrond via maatregel 221 van POP2 vindt plaats binnen dit kader en is gericht op het leveren van een – weliswaar beperkte - bijdrage aan het behalen van de klimaatdoelstelling, het tegengaan van erosie, het opwaarderen van het landschap - mede in het licht van recreatief medegebruik - en het vergroten van het bosareaal - mede in het licht van natuurdoelstellingen en biodiversiteit.

Specifieker wil het POP2 bijdragen aan:

- Het stoppen van de achteruitgang van de biodiversiteit gekoppeld aan de landbouw in 2010. EU financiering is daarbij met name van belang voor de (internationaal belangrijke) weidevogels en ganzen en smienten;
- Verbeteren van de milieu- en watercondities ten behoeve van de natuurdoelen;
- Behoud en versterking van de waardevolle cultuurlandschappen;
- Bijdrage aan klimaat;
- De nieuwe uitdagingen biodiversiteit, waterbeheer en klimaatverandering.

4.2 Maatregelen

Om de doelstellingen te bereiken, zijn in Nederland diverse maatregelen onder As 2 van het POP2 ontplooid. Het gaat daarbij om de volgende maatregelen:

- Maatregel 212 Betalingen voor natuurlijke handicaps aan landbouwers in andere gebieden met handicaps dan berggebieden (probleemgebieden)
- Maatregel 214 Agromilieuverbintenissen
- Maatregel 216 Niet-productieve investeringen
- Maatregel 221 Eerste bebossing van landbouwgrond

Van alle maatregelen zal het eindresultaat op het gebied van financiën, output en resultaat worden geanalyseerd. Dit zal primair plaatsvinden op basis van het Jaarverslag 2015 waarin het eindresultaat op het gebied van financiën, output en resultaat per maatregel is aangegeven.¹¹ Daarnaast zal op basis van de jaarverslagen van 2007 tot en met 2014 worden nagegaan hoe het eindresultaat op het gebied van financiële uitvoering, output en resultaat tot stand is gekomen. In die analyse worden ook de programmawijzigingen en hun invloed op de streefwaarden (zie 1.4.2) betrokken.

4.2.1 Output

Voor wat betreft de output zijn de streefwaarden zoals die in versie 17 van het POP2 zijn opgenomen leidend. Deze worden hieronder aangegeven. Bij elke indicator zal worden nagegaan in hoeverre de streefwaarden zijn gerealiseerd. De toevoegingen van de streefwaarden als gevolg van de financiële middelen die beschikbaar kwamen middels het Health Check-besluit van november 2008 en het Economisch Herstelplan van februari 2009 zijn als 'nieuwe uitdagingen' tussen haakjes toegevoegd.

Maatregel/indicator	Streefwaarde 2007-2015	Gerealiseerd 2007-2015	% van streefwaarde
Maatregel 212 Betalingen voor natuurlijke handicaps aan landbouwers in andere gebieden met handicaps dan berggebieden (probleemgebieden),			
Aantal bedrijven dat subsidie ontvangt	5.529 bedrijven ¹²		
Areaal waarop steun wordt gegeven	105.380 ha ¹³		
Maatregel 214 Agromilieuvbintenissen			
Aantal landbouwbedrijven en bedrijven van andere landbeheerders die steun ontvangen (+ nieuwe uitdagingen)	25.350 (+ 1.090)		
Totale areaal onder agromilieusteun (+ nieuwe uitdagingen)	96.800 ha (+ 3.100)		
Totaal aantal contracten (+ nieuwe uitdagingen)	25.350 (+ 1.090)		
Fysiek areaal onder agromilieusteun	96.800 ha (+ 3.100)		
Aantal acties gerelateerd aan genetische bronnen	0		
Maatregel 216 Niet-productieve investeringen			
Aantal landbouwers en andere landbeheerders die steun ontvangen (+ nieuwe uitdagingen)	410 (+ 50)		
Totaal volume aan materiële en immateriële investeringen gedaan door de landbouwer of overige landbeheerders (+ nieuwe uitdagingen)	33 miljoen (+19,6 mln.)		
Maatregel 221 Eerste bebossing van landbouwgrond			
Aantal begunstigden.	185		
Aantal hectare beboste landbouwgrond.	2400 ha (NL)		

¹¹ Regiebureau POP (2016), Jaarverslag over de uitvoering 2015. Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013, Conform Verordening (EG) nr. 1698/2005 artikel 82 en Verordening (EG) nr. 1974/2006, Bijlage VII.

¹² 4.138 bedrijven in 2006

¹³ 71.414 ha in 2006

4.2.2 Resultaat

In de analyse van de maatregelen wordt ook het doelbereik op de resultaatindicatoren beoordeeld. Ook voor wat betreft deze resultaatindicatoren zijn de streefwaarden zoals die in versie 17 van het POP2 zijn opgenomen leidend. Deze worden hieronder aangegeven. Waar mogelijk zal worden nagegaan in hoeverre de streefwaarden zijn gerealiseerd. Waar de resultaten gedurende de uitvoering niet zijn gemonitord, zal een kwalitatieve beoordeling plaatsvinden.

Maatregel/indicator	Beoordelingscriterium	Bron	Wijze van beoordelen
Maatregel 212 Betalingen voor natuurlijke handicaps aan landbouwers in andere gebieden met handicaps dan berggebieden (probleemgebieden)			
Oppervlakte waarop succesvol landbeheer wordt toegepast dat bijdraagt tot:	193.880	R6	Kwantitatief/kwalitatief
(a) de biodiversiteit en op een hoge natuurwaarde gerichte landbouw/bosbouw	101.500	<i>Deze gegevens zijn deels bijgehouden in de monitoringssystemen, maar niet per maatregel gespecificeerd.</i>	
(b) De waterkwaliteit	0 ¹⁴		
(c) Het tegengaan van klimaatverandering	1880		
(d) De bodemkwaliteit	0 ¹⁵	Interviews	
(e) De voorkoming van marginalisering en van het verlaten van landbouwgrond	0 ¹⁶		
Areaal dat bijdraagt aan landschap	123.617 ha ¹⁷	RA	< 100% waarde niet behaald > 100% waarde behaald
Maatregel 214 Agromilieuvbintenissen			
Oppervlakte waarop succesvol landbeheer wordt toegepast dat bijdraagt tot:	193.880	R6	Kwantitatief/kwalitatief
(a) de biodiversiteit en op een hoge natuurwaarde gerichte landbouw/bosbouw	101.500	<i>Deze gegevens zijn deels bijgehouden in de monitoringssystemen, maar niet per maatregel gespecificeerd.</i>	
(b) De waterkwaliteit	0 ¹⁸		
(c) Het tegengaan van klimaatverandering	1880		
(d) De bodemkwaliteit	0 ¹⁹	Interviews	
(e) De voorkoming van marginalisering en van het verlaten van			

¹⁴ Voor nevensdoelen 212 en 214 (waterkwaliteit en bodemkwaliteit): zie maatregelfiches

¹⁵ Voor nevensdoelen 212 en 214 (waterkwaliteit en bodemkwaliteit): zie maatregelfiches

¹⁶ Dit doel is in Nederland niet van toepassing: vanwege de hoge stedelijke druk krijgt niet meer in gebruik zijnde landbouwgrond altijd een andere bestemming (wonen, recreatie, economie). Verlaten en gemarginaliseerde landbouwgrond komt daarmee eigenlijk niet voor.

¹⁷ In het jaarverslag over 2014 en in de maatregelfiches worden verschillende streefwaarden gehanteerd, de hoogste streefwaarde is aangehouden.

¹⁸ Voor nevensdoelen 212 en 214 (waterkwaliteit en bodemkwaliteit): zie maatregelfiches

landbouwgrond	0 ²⁰		
Areaal dat bijdraagt aan landschap	4.500	RA	< 100% waarde niet behaald > 100% waarde behaald
Verdroging ²¹ Oppervlakte Natura 2000-gebieden gecombineerd met 'de gewenste vochttoestand' (klassenindeling).	20 (index)	RA <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitoringssystemen.</i> Interviews	Kwalitatief
Maatregel 216 Niet-productieve investeringen			
Oppervlakte waarop succesvol landbeheer wordt toegepast dat bijdraagt tot: (a) de biodiversiteit en op een hoge natuurwaarde gerichte landbouw/bosbouw (b) De waterkwaliteit (c) Het tegengaan van klimaatverandering (d) De bodemkwaliteit (e) De voorkoming van marginalisering en van het verlaten van landbouwgrond	193.880 101.500 0 ²² 1880 0 ²³ 0 ²⁴	R6 <i>Deze gegevens zijn deels bijgehouden in de monitoringssystemen, maar niet per maatregel gespecificeerd.</i> Interviews	Kwantitatief/kwalitatief
Maatregel 221 Eerste bebossing van landbouwgrond			
Oppervlakte waarop succesvol landbeheer wordt toegepast dat bijdraagt tot: (a) de biodiversiteit en op een hoge natuurwaarde gerichte landbouw/bosbouw (b) De waterkwaliteit	193.880 101.500 0 ²⁵	R6 <i>Deze gegevens zijn deels bijgehouden in de monitoringssystemen, maar niet per maatregel gespecificeerd.</i>	Kwantitatief/kwalitatief

¹⁹ Voor neven-doelen 212 en 214 (waterkwaliteit en bodemkwaliteit): zie maatregelfiches

²⁰ Dit doel is in Nederland niet van toepassing: vanwege de hoge stedelijke druk krijgt niet meer in gebruik zijnde landbouwgrond altijd een andere bestemming (wonen, recreatie, economie). Verlaten en gemarginaliseerde landbouwgrond komt daarmee eigenlijk niet voor.

²¹ Er is in de beginfase van het POP gewerkt aan een zogenaamde TOP-lijst van verdroogde gebieden. Ter indicatie is bij de totstandkoming van het programmadocument de meest recente verdrogingskaart opgenomen in het programma (zie hoofdstuk 3.1.3). De nulwaarde voor het milieuthema 'gewenste vochttoestand' is op 100 gezet. De streefwaarde voor de Natura 2000-gebieden is dat er in 2015 geen milieukwaliteitstekort voor 'gewenste vochttoestand' is. Dat betekent dat eind 2013 het milieukwaliteitstekort voor de Natura 2000-gebieden gemiddeld teruggebracht moeten zijn tot 20% (index = 20).

²² Voor neven-doelen 212 en 214 (waterkwaliteit en bodemkwaliteit): zie maatregelfiches

²³ Voor neven-doelen 212 en 214 (waterkwaliteit en bodemkwaliteit): zie maatregelfiches

²⁴ Dit doel is in Nederland niet van toepassing: vanwege de hoge stedelijke druk krijgt niet meer in gebruik zijnde landbouwgrond altijd een andere bestemming (wonen, recreatie, economie). Verlaten en gemarginaliseerde landbouwgrond komt daarmee eigenlijk niet voor.

²⁵ Voor neven-doelen 212 en 214 (waterkwaliteit en bodemkwaliteit): zie maatregelfiches

(c) Het tegengaan van klimaatverandering	1880	Interviews	
(d) De bodemkwaliteit	0 ²⁶		
(e) De voorkoming van marginalisering en van het verlaten van landbouwgrond	0 ²⁷		

4.3 EU Vragen

Op basis van de analyse van de financiële uitvoering, output en resultaat ontstaat een beeld van de eindresultaten van de uitvoering van de verschillende maatregelen.

Voor de maatregelen onder As 2 van het POP2 zijn twee evaluatievragen van de Europese Commissie relevant. Het gaat daarbij om:

1. Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van de milieukwaliteit?
2. Welke andere effecten, waaronder die gerelateerd zijn aan andere doelstellingen / assen, zijn gekoppeld aan de implementatie van deze maatregel (indirecte, positieve / negatieve effecten op de begunstigden, niet-begunstigden, lokaal niveau)?

De beantwoording van de twee vragen vindt per maatregel plaats. In de onderstaande tabellen wordt aangegeven welke indicatoren, bronnen en methoden worden gebruikt om de evaluatievragen te beantwoorden.

EU-vraag/maatregel	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
<i>Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van de milieukwaliteit?</i>		
Maatregel 212	<ul style="list-style-type: none"> • Eindresultaat financiën, output en resultaat • Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met effect op biodiversiteit, verbetering waterkwaliteit, tegengaan klimaatverandering, verbeteren bodemkwaliteit en landschap. 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaarverslag 2015 • Interviews en literatuur (bijv. PBL- reviews op de voor Rli uitgevoerde studies ten behoeve van een advies over Natuur & Landschap en Natuurbeheer in beeld. Onderzoek naar de doeltreffendheid en doelmatigheid van natuurbeheersubsidies in Noord-Holland)
Maatregel 214	<ul style="list-style-type: none"> • Eindresultaat financiën, output en resultaat • Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met effect op biodiversiteit, verbetering waterkwaliteit, tegengaan klimaatverandering, verbeteren bodemkwaliteit en landschap. 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaarverslag 2015 • Interviews (o.a. met begunstigde van maatregel 214) en enquête onder begunstigden en niet begunstigden • Literatuur (bijv. Boeren voor natuur. Hoe werkt het en

²⁶ Voor nevensdoelen 212 en 214 (waterkwaliteit en bodemkwaliteit): zie maatregelfiches

²⁷ Dit doel is in Nederland niet van toepassing: vanwege de hoge stedelijke druk krijgt niet meer in gebruik zijnde landbouwgrond altijd een andere bestemming (wonen, recreatie, economie). Verlaten en gemarginaliseerde landbouwgrond komt daarmee eigenlijk niet voor.

		wat levert het op? en De effectiviteit van Agrarisch Natuurbeheer)
Maatregel 216	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met effect op biodiversiteit, verbetering waterkwaliteit, tegengaan klimaatverandering, verbeteren bodemkwaliteit en landschap. 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur (Bijv. Waterkwaliteit nu en in de toekomst, ex ante evaluatie PBL, daarnaast zelfde literatuur als maatregel 212 en 214)
Maatregel 221	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met effect op biodiversiteit, verbetering waterkwaliteit, tegengaan klimaatverandering, verbeteren bodemkwaliteit en landschap. 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en literatuur (m.n. interviews, literatuur is schaars)
<i>Welke andere effecten, waaronder die gerelateerd zijn aan andere doelstellingen / assen, zijn gekoppeld aan de implementatie van deze maatregel (indirecte, positieve / negatieve effecten op de begunstigen, niet-begunstigen, lokaal niveau)?</i>		
Maatregel 212	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandsontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en voorgenoemde literatuur
Maatregel 214	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandsontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en voorgenoemde literatuur Enquête, interviews en voorgenoemde literatuur
Maatregel 216	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandsontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en voorgenoemde literatuur
Maatregel 221	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandsontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Interviews en voorgenoemde literatuur

5 As 3: Leefkwaliteit

5.1 Doelstelling

De doelstellingen van as 3 van het POP 2007-2013 waren:

- Het economische draagvlak te verbreden, ondernemerschap te stimuleren, het aanbod van werkgelegenheid te vergroten en te verbreden en de multifunctionaliteit van het landelijk gebied te bevorderen; en
- Toegankelijkheid van het landelijk gebied te vergroten en de cohesie tussen platteland en stad te versterken.

5.2 Maatregelen

Om de doelstellingen te bereiken, zijn in Nederland diverse maatregelen onder As 3 van het POP2 ontplooid. Het gaat daarbij om de volgende maatregelen:

- Maatregel 311: Diversificatie naar niet-agrarische activiteiten
- Maatregel 312: Steun voor de oprichting en ontwikkeling van micro-ondernemingen
- Maatregel 313: Bevorderen van toeristische activiteiten
- Maatregel 321: Basisvoorziening voor de economie en plattelandontwikkeling
- Maatregel 322: Dorpsvernieuwing en –ontwikkeling
- Maatregel 323: Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed
- Maatregel 341: Verwerving van vakkundigheid en dynamisering voor de opstelling en uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie

Van alle maatregelen zal het eindresultaat op het gebied van financiën, output en resultaat worden geanalyseerd. Dit zal primair plaatsvinden op basis van het Jaarverslag 2015 waarin het eindresultaat op het gebied van financiën, output en resultaat per maatregel is aangegeven.²⁸ Daarnaast zal op basis van de jaarverslagen van 2007 tot en met 2015 worden nagegaan hoe het eindresultaat op het gebied van financiële uitvoering, output en resultaat tot stand is gekomen. In die analyse worden ook de programmawijzigingen en hun invloed op de streefwaarden (zie 1.4.2) betrokken.

²⁸ Regiebureau POP (2016), Jaarverslag over de uitvoering 2015. Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013, Conform Verordening (EG) nr. 1698/2005 artikel 82 en Verordening (EG) nr. 1974/2006, Bijlage VII.

5.2.1 Output

Voor wat betreft de output zijn de streefwaarden zoals die in versie 17 van het POP2 zijn opgenomen leidend. Deze worden hieronder aangegeven. Bij elke indicator zal worden nagegaan in hoeverre de streefwaarden zijn gerealiseerd. De toevoegingen van de streefwaarden als gevolg van de financiële middelen die beschikbaar kwamen middels het Health Check-besluit van november 2008 en het Economisch Herstelplan van februari 2009 zijn als 'nieuwe uitdagingen' tussen haakjes toegevoegd.

Indicator	Streefwaarde 2007-2015	Gerealiseerd 2007-2015	% van streefwaarde
Maatregel 311 Diversificatie naar niet-agrarische activiteiten			
Aantal begunstigden	267 (waarvan 17 nieuwe doelen)		
Investeringsvolume (x 1.000 EUR)	61.400 (waarvan 9.000 nieuwe doelen)		
Maatregel 312 Steun voor de oprichting en ontwikkeling van micro-ondernemingen			
Aantal gesteunde micro-ondernemingen	70		
Maatregel 313 Bevorderen van toeristische activiteiten			
Aantal gesteunde nieuwe activiteiten op toeristisch gebied	340		
Totaal investeringsvolume (x mln. EUR)	251		
Maatregel 321 Basisvoorziening voor de economie en plattelandsontwikkeling			
Aantal gesteunde acties	91 (waarvan 11 nieuwe doelen)		
Totaal investeringsvolume (x mln. EUR)	38,9 (waarvan 5,9 nieuwe doelen)		
Aantal breedbandaansluitingen	7 (investeringsvolume € 0,0034 mln)		
Maatregel 322 Dorpsvernieuwing en –ontwikkeling			
Aantal dorpen waar acties zijn uitgevoerd	45		
Totaal investeringsvolume (x mln. EUR)	21,6		
Maatregel 323 Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed			
Aantal gesteunde acties	205 (waarvan 5 nieuwe doelen)		
Totaal investeringsvolume (x mln. EUR)	171,3 (waarvan 6,3 nieuwe doelen)		
Maatregel 341 Verwerving van vakkundigheid en dynamisering voor de opstelling en uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie			
Aantal gesteunde acties	2		
Aantal ondersteunde publiek-private partnerschappen (PPP) niet zijnde Leaderpartnerschappen.	2		
Aantal deelnemers in deze projecten	400		

5.2.2 Resultaat

In de analyse van de maatregelen wordt ook het doelbereik op de resultaatindicatoren beoordeeld. Ook voor wat betreft deze resultaatindicatoren zijn de streefwaarden zoals die in versie 17 van het POP2 zijn opgenomen leidend. Deze worden hieronder aangegeven. Waar mogelijk zal worden nagegaan in hoeverre de streefwaarden zijn gerealiseerd. Waar de resultaten gedurende de uitvoering niet zijn gemonitord, zal een kwalitatieve beoordeling plaatsvinden.

Indicator	Beoordelingscriterium	Bron	Wijze van beoordelen
Maatregel 311 Diversificatie naar niet-agrarische activiteiten			
Stijging van de niet-agrarische bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde ondernemingen	€ 9 mln.	R.7 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> Jaarverslag over 2014 <i>(rapporteert over Standaard Opbrengst (SO) en aantal bedrijven met verbredingsactiviteiten, naar aandeel opbrengsten verbredingsactiviteiten in de totale opbrengsten (bron CBS-landbouwtelling))</i>	Kwalitatief
Bruto aantal geschapen banen	250	Interviews R.8(1) R.8(2) <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> Jaarverslag over 2014 <i>(rapporteert wel over R.8 – deze informatie betrekken wij in de beoordeling)</i> Interviews	Kwalitatief (en wanneer mogelijk kwantitatief o.b.v. R8)
Maatregel 312 Steun voor de oprichting en ontwikkeling van micro-ondernemingen			
Stijging van de niet-agrarische bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde ondernemingen	€ 4 mln.	R.7 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i>	kwalitatief

		<p>Jaarverslag over 2014 (rapporteert over Standaard Opbrengst (SO) en aantal bedrijven met verbredingsactiviteiten, naar aandeel opbrengsten verbredingsactiviteiten in de totale opbrengsten (bron CBS-landbouwtelling))</p> <p>Interviews</p>	
Bruto aantal geschapen banen	150	<p>R.8(1) R.8(2) Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</p> <p>Jaarverslag over 2014 (rapporteert wel over R.8 – deze informatie betrekken wij in de beoordeling)</p> <p>Interviews</p>	<p>Kwalitatief (en wanneer mogelijk kwantitatief obv R8)</p>
Maatregel 313 Bevorderen van toeristische activiteiten			
Stijging van de niet-agrarische bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde Ondernemingen	€ 24 mln.	<p>R.7 Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</p> <p>Jaarverslag over 2014 (rapporteert over Standaard Opbrengst (SO) en aantal bedrijven met verbredingsactiviteiten, naar aandeel opbrengsten verbredingsactiviteiten in de totale opbrengsten (bron CBS-landbouwtelling))</p> <p>Interview met begunstigde</p>	<p>kwalitatief</p>

		Mixed case studie	
Bruto aantal geschapen banen	500	R.8(1) R.8(2) <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> Jaarverslag over 2014 <i>(rapporteert wel over R.8 – deze informatie betrekken wij in de beoordeling)</i> Interview met begunstigde	Kwalitatief (en wanneer mogelijk kwantitatief obv R8)
Extra aantal toeristen	200.000	Mixed case studie R.9 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> Interview met begunstigde Mixed case studie	Kwalitatief
Maatregel 321 Basisvoorziening voor de economie en plattelandontwikkeling			
Inwoneraantal van de plattelandsgebieden die profiteren van de verbeterde voorzieningen	637.500	R.10 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.²⁹</i> Interviews	Kwalitatief
Stijging van de internetpenetratie op het platteland	aantal breedbandaansluitingen: 7	R.11	< 100% waarde niet behaald; >100% waarde behaald
Maatregel 322 Dorpsvernieuwing en –ontwikkeling			

²⁹ In het jaarverslag staat; Om het inwoneraantal vast te stellen, is de bevolking van de viercijferige postcodegebieden waarin de projecten worden uitgevoerd, opgeteld. Soms vallen hier grote en middelgrote steden onder, omdat de aanvrager een grote organisatie is (b.v. provincie, gemeente, Staatsbosbeheer etc.). De inwoneraantallen van deze grote (middelgrote en kleinere) steden worden niet meegenomen omdat projecten in het landelijk gebied worden uitgevoerd. Volgens deze berekeningsmethode ligt het aantal inwoners van plattelandsgebieden dat profiteert van verbeterde voorzieningen, gekoppeld aan maatregelen 321, 322 en 323, rond de 1 miljoen mensen.

Inwoneraantal van de plattelandsgebieden die profiteren van de verbeterde voorzieningen	200.000	R.10 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> ³⁰ Interviews	Kwalitatief
Maatregel 323 Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed			
Inwoneraantal van de plattelandsgebieden die profiteren van de verbeterde voorzieningen	113.500	R.10 <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> ³¹ Interviews	Kwalitatief
Maatregel 341 Verwerving van vakkundigheid en dynamisering voor de opstelling en uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie			
Aantal deelnemers die een opleidingsactiviteit met succes hebben beëindigd	2	R.12	< 100% waarde niet behaald; >100% waarde behaald

5.3 EU Vragen

Voor de maatregelen onder As 3 van het POP2 zijn vier evaluatievragen van de Europese Commissie relevant. Het gaat daarbij om:

1. Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan de economische diversificatie van de begunstigden?
2. Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit van de begunstigden?
3. In welke mate heeft de maatregel de capaciteiten van de begunstigden versterkt om de economische diversificatie en de leefkwaliteit op het platteland te verbeteren?
4. Welke andere effecten, waaronder die gerelateerd zijn aan andere doelstellingen / assen, zijn gekoppeld aan de implementatie van deze maatregel (indirecte, positieve / negatieve effecten op de begunstigden, niet-begunstigden, lokaal niveau)?

³⁰ In het jaarverslag staat; Om het inwoneraantal vast te stellen, is de bevolking van de viercijferige postcodegebieden waarin de projecten worden uitgevoerd, opgeteld. Soms vallen hier grote en middelgrote steden onder, omdat de aanvrager een grote organisatie is (b.v. provincie, gemeente, Staatsbosbeheer etc.). De inwoneraantallen van deze grote (middelgrote en kleinere) steden worden niet meegenomen omdat projecten in het landelijk gebied worden uitgevoerd. Volgens deze berekeningsmethode ligt het aantal inwoners van plattelandsgebieden dat profiteert van verbeterde voorzieningen, gekoppeld aan maatregelen 321, 322 en 323, rond de 1 miljoen mensen.

³¹ In het jaarverslag staat; Om het inwoneraantal vast te stellen, is de bevolking van de viercijferige postcodegebieden waarin de projecten worden uitgevoerd, opgeteld. Soms vallen hier grote en middelgrote steden onder, omdat de aanvrager een grote organisatie is (b.v. provincie, gemeente, Staatsbosbeheer etc.). De inwoneraantallen van deze grote (middelgrote en kleinere) steden worden niet meegenomen omdat projecten in het landelijk gebied worden uitgevoerd. Volgens deze berekeningsmethode ligt het aantal inwoners van plattelandsgebieden dat profiteert van verbeterde voorzieningen, gekoppeld aan maatregelen 321, 322 en 323, rond de 1 miljoen mensen.

De beantwoording van de vier vragen vindt per maatregel plaats. In de onderstaande tabellen wordt aangegeven welke indicatoren, bronnen en methoden worden gebruikt om de evaluatievragen te beantwoorden.

EU-vraag/maatregel	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan de economische diversificatie van de begunstigden?		
Maatregel 311	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met economische diversificatie van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Statline (CBS) – Landbouwtellingen
Maatregel 312	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met economische diversificatie van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Statline (CBS) – Landbouwtellingen
Maatregel 313	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met economische diversificatie van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Enquête Literatuur: bijv. Statline (CBS) – Landbouwtellingen, LEI (2014) Plattelandstoerisme in Nederland, en ZKA (2011) Monitor Toerisme Groene Hart 2010 en Alterra (2011), Natura2000 en recreatie
Maatregel 321	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met economische diversificatie van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Statline (CBS) – Landbouwtellingen
Maatregel 322	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met economische diversificatie van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Statline (CBS) – Landbouwtellingen
Maatregel 341	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met economische diversificatie van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Statline (CBS) –

EU-vraag/maatregel	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
		Landbouwtellingen
Hoe en in welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit van de begunstigden?		
Maatregel 311	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met leefkwaliteit van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Alterra (2009), Sociaal-economische vitaliteit ILG; Statline (CBS) – Nabijheid voorzieningen
Maatregel 312	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met leefkwaliteit van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Alterra (2009) Sociaal-economische vitaliteit ILG; Statline (CBS) – Nabijheid voorzieningen
Maatregel 313	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met leefkwaliteit van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Alterra (2009) Sociaal-economische vitaliteit ILG; Statline (CBS) – Nabijheid voorzieningen Enquête
Maatregel 321	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met leefkwaliteit van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Nieuwsbericht: Provincie Gelderland verandert inzet breedband, Kamervragen breedband: over het gebrek aan breedband in buitengebieden op 18 december 2012 onder nummer 2012ZZ22301, Alterra (2009), Sociaal-economische vitaliteit ILG
Maatregel 322	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met leefkwaliteit van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Alterra (2009), Sociaal-economische vitaliteit ILG, Statline

EU-vraag/maatregel	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
		(CBS) – Nabijheid voorzieningen
Maatregel 341	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met leefkwaliteit van de begunstigden 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Literatuur: bijv. Alterra (2009), Sociaal-economische vitaliteit ILG, Statline (CBS) – Nabijheid voorzieningen
<i>In welke mate heeft de maatregel de capaciteiten van de begunstigden versterkt om de economische diversificatie en de leefkwaliteit op het platteland te verbeteren?</i>		
Maatregel 311	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met versterkte capaciteiten van de begunstigden om de economische diversificatie en de leefkwaliteit op het platteland te verbeteren 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews
Maatregel 312	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met versterkte capaciteiten van de begunstigden om de economische diversificatie en de leefkwaliteit op het platteland te verbeteren 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews
Maatregel 313	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met versterkte capaciteiten van de begunstigden om de economische diversificatie en de leefkwaliteit op het platteland te verbeteren 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews Enquête
Maatregel 321	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met versterkte capaciteiten van de begunstigden om de economische diversificatie en de leefkwaliteit op het platteland te verbeteren 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews
Maatregel 322	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met versterkte capaciteiten van de begunstigden om de economische diversificatie en de leefkwaliteit op het platteland te verbeteren 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews
Maatregel 341	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met versterkte capaciteiten van de begunstigden om de economische diversificatie en de leefkwaliteit op het platteland te verbeteren 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews
<i>Welke andere effecten, waaronder die gerelateerd zijn aan andere doelstellingen / assen, zijn gekoppeld aan de implementatie van deze maatregel (indirecte, positieve / negatieve effecten op de begunstigden, niet-begunstigden, lokaal niveau)?</i>		
Maatregel 311	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews
Maatregel 312	<ul style="list-style-type: none"> Eindresultaat financiën, output en resultaat Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandontwikkeling in 	<ul style="list-style-type: none"> Jaarverslag 2015 Deskresearch en interviews

EU-vraag/maatregel	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bronnen en methoden
	algemene zin	
Maatregel 313	<ul style="list-style-type: none"> • Eindresultaat financiën, output en resultaat • Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandsontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaarverslag 2015 • Deskresearch en interviews • Enquête
Maatregel 321	<ul style="list-style-type: none"> • Eindresultaat financiën, output en resultaat • Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandsontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaarverslag 2015 • Deskresearch en interviews
Maatregel 322	<ul style="list-style-type: none"> • Eindresultaat financiën, output en resultaat • Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandsontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaarverslag 2015 • Deskresearch en interviews
Maatregel 341	<ul style="list-style-type: none"> • Eindresultaat financiën, output en resultaat • Relatie eindresultaat financiën, output en resultaat met doelbereiking plattelandsontwikkeling in algemene zin 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaarverslag 2015 • Deskresearch en interviews

6 As 4: Leader

6.1 Doelstelling

De doelstelling van de Leader-aanpak was om bij te dragen aan de inhoudelijke doelstellingen van de assen 1, 2 en vooral as 3 en tevens de horizontale doelstellingen “verbeteren bestuurlijk draagvlak / bestuurlijke vernieuwing” en “het mobiliseren van het endogeen ontwikkelingspotentieel in het gebied”. De Leader-aanpak diende in ieder geval de volgende elementen te bevatten:

- a) Gebiedsgerichte plaatselijke ontwikkelingsplannen voor welomschreven subregionale plattelandsgebieden;
- b) Een plaatselijk publiek-privaat partnerschap (hierna "plaatselijke groep" genoemd);
- c) Een aanpak van onderop met beslissingsbevoegdheid voor een plaatselijke groep wat de uitwerking en de uitvoering van plaatselijke ontwikkelingsplannen betreft;
- d) Een multisectorale opzet en uitvoering van de strategie, op basis van de interactie tussen actoren en projecten uit verschillende sectoren van de plaatselijke economie;
- e) De uitvoering van innovatieve benaderingen;
- f) De uitvoering van samenwerkingsprojecten;
- g) De vorming van een netwerk van plaatselijke partnerschappen.

Ambitie van de toepassing van Leader in Nederland

In de periode 2000-2006 werden er 28 Leader+-gebieden in Nederland, verdeeld over vier regio's, die in totaal 50% van het oppervlak van Nederland bedekten en waarin 12% van de totale hoeveelheid inwoners van Nederland woonden. In de periode 2007-2013 was de ambitie vergelijkbaar met de voorgaande periode: Nederland was voornemens om max. 35 Leader-gebieden te selecteren en daarmee een dekkingsgraad van 50% in oppervlakte en 12% van de inwoners te realiseren.

6.2 Maatregelen

Om de doelstellingen te bereiken, zijn in Nederland diverse maatregelen onder As 4 van het POP2 ontplooid. Het gaat daarbij om de volgende maatregelen:

- Maatregel 41 Invoering Leaderbenadering en plaatselijke groepen
- Maatregel 411 As 1. Verbetering van het concurrentievermogen en de land- en de bosbouwsector
- Maatregel 412 As 2. Verbetering van het milieu en het platteland
- Maatregel 413 As 3. De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie

- Maatregel 421 Uitvoering van samenwerkingsprojecten,
- Maatregel 431 Beheer van de plaatselijke groep, verwerving van vakkundigheid en de dynamisering van het gebied,

Van alle maatregelen zal het eindresultaat op het gebied van financiën, output en resultaat worden geanalyseerd. Dit zal primair plaatsvinden op basis van het Jaarverslag 2015 waarin het eindresultaat op het gebied van financiën, output en resultaat per maatregel is aangegeven.³² Daarnaast zal op basis van de jaarverslagen van 2007 tot en met 2014 worden nagegaan hoe het eindresultaat op het gebied van financiële uitvoering, output en resultaat tot stand is gekomen. In die analyse worden ook de programmawijzigingen en hun invloed op de streefwaarden (zie 1.4.2) betrokken.

6.2.1 Output

Voor wat betreft de output zijn de streefwaarden zoals die in versie 17 van het POP2 zijn opgenomen leidend. Deze worden hieronder aangegeven. Bij elke indicator zal worden nagegaan in hoeverre de streefwaarden zijn gerealiseerd. De toevoegingen van de streefwaarden als gevolg van de financiële middelen die beschikbaar kwamen middels het Health Check-besluit van november 2008 en het Economisch Herstelplan van februari 2009 zijn als 'nieuwe uitdagingen' tussen haakjes toegevoegd.

Indicator	Streefwaarde 2007-2015	Gerealiseerd 2007-2015	% van streefwaarde
Maatregel 41 Invoering Leaderbenadering en plaatselijke groepen			
• Totale oppervlakte van de Leadergebieden	17.250 km ²		
• Totale omvang van de bevolking in Leadergebieden	1.800.000 inwoners		
Maatregel 411, 412 en 413 Bijdragen aan de drie assen			
• Aantal projecten dat volgens de Leaderaanpak tot stand is gekomen, onderverdeeld naar projecten die:	1.110		
• aansluiten bij de doelstelling as 1, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig;	30		
• aansluiten bij de doelstelling as 2, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig;	10		
• aansluiten bij de doelstelling as 3, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig.	1.070		

³² Regiebureau POP (2016), Jaarverslag over de uitvoering 2015. Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013, Conform Verordening (EG) nr. 1698/2005 artikel 82 en Verordening (EG) nr. 1974/2006, Bijlage VII.

<ul style="list-style-type: none"> • De totale omvang van de steun die door elke plaatselijke groep is verleend. • Het aantal eindbegunstigden, onderverdeeld naar: <ul style="list-style-type: none"> · personen onderverdeeld in geslacht, leeftijd boven de 25 of 25 of jonger; · private sector; · publieke sector; · plaatselijke groep. 	1.050		
Het aantal gerealiseerde projecten dat experimenteel van karakter is, 'bottom up' tot stand gekomen of een multisectoraal karakter hebben (nationaal doel)	900		
Maatregel 421 Uitvoering van samenwerkingsprojecten,			
Aantal gerealiseerde samenwerkingsprojecten	15		
Onderverdeeld in:			
· interterritoriale samenwerking;	10		
· transnationale samenwerking en:	5		
· aansluiten bij de doelstelling as 1, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig;	1		
· aansluiten bij de doelstelling as 2, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig;	1		
· aansluiten bij de doelstelling as 3, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig.	13		
en			
· Aantal deelnemende plaatselijke groepen bij de samenwerkingsprojecten	25		
Maatregel 431 Beheer van de plaatselijke groep, verwerving van vakkundigheid en de dynamisering van het gebied			
Aantal ondersteunde projecten Onderverdeeld naar:	900 ³³		
•studies over het desbetreffende gebied ;	15		
•activiteiten om informatie over het gebied en het lokale ontwikkelingsplan te verschaffen;	30		
•training van de stafleden die betrokken zijn bij voorbereiding en implementatie van een lokaal	450		

³³ van de 900 ondersteunde projecten zijn 360 nog niet toe te kennen aan een van de specifieke thema's van de onderverdeling.

ontwikkelingsplan;			
•promotieactiviteiten;	30		
•andere	15		

6.2.2 Resultaat

In de analyse van de maatregelen wordt ook het doelbereik op de resultaatindicatoren beoordeeld. Ook voor wat betreft deze resultaatindicatoren zijn de streefwaarden zoals die in versie 17 van het POP2 zijn opgenomen leidend. Deze worden hieronder aangegeven. Waar mogelijk zal worden nagegaan in hoeverre de streefwaarden zijn gerealiseerd. Waar de resultaten gedurende de uitvoering niet zijn gemonitord, zal een kwalitatieve beoordeling plaatsvinden.

Tabel 6.1 Gekwantificeerde resultaatindicatoren voor Leader

Indicator	Beoordelingscriterium	Bron	Wijze van beoordelen
Leader			
Aantal bereikte groepen	35	R.A <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> Jaarverslag over 2015	Kwantitatief
Werkgelegenheid (aantal banen gecreëerd)	800	R.A <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> Jaarverslag over 2015 Interviews	Kwalitatief
Toegevoegde waarde (multiplier)	3	R.A <i>Deze gegevens zijn niet bijgehouden in de monitorsystemen.</i> Jaarverslag over 2015 Interviews	Kwalitatief

6.3 EU Vragen

Voor de maatregelen onder As 4 van het POP2 zijn vier evaluatievragen van de Europese Commissie relevant. Het gaat daarbij om:

1. In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de opbouw van lokale capaciteit voor het vergroten van de werkgelegenheid en diversificatie door middel van LEADER? (Communautaire strategische prioriteit)
2. In welke mate hebben 'Plaatselijke Groepen bijgedragen aan het bereiken van de doelstellingen van de lokale strategie en het POP?
3. In hoeverre is de Leader-aanpak geïmplementeerd?
4. In hoeverre heeft de uitvoering van de Leader-aanpak bijgedragen aan het verbeteren van het lokaal bestuur? (Communautaire strategische prioriteit)

EU-vraag	Indicatoren en beoordelingscriteria	Bron en methoden
In welke mate heeft het POP bijgedragen aan de opbouw van lokale capaciteit voor het vergroten van de werkgelegenheid en diversificatie door middel van LEADER? (Communautaire strategische prioriteit)	Doelbereik op basis van het resultaat van de LEADER aanpak Kwalitatieve beoordeling	Monitoring data Inkleuring op basis van interviews Rapporten: Zie de literatuurlijst in de bijlage
In welke mate hebben 'Plaatselijke Groepen bijgedragen aan het bereiken van de doelstellingen van de lokale strategie en het POP?	Kwalitatieve beoordeling	Rapportage van projecten en Interviews met project begunstigden Een selectie van LAGs wordt rapportage van bekeken en wanneer nodig interviews gehouden.
In hoeverre is de Leader-aanpak geïmplementeerd?	Doelbereik op basis van de output op de indicatoren van maatregelen 41, 411, 412, 413, 421 en 431. Kwalitatieve beoordeling	Monitoring data Inkleuring op basis van interviews Rapporten: Zie de literatuurlijst in de bijlage
In hoeverre heeft de uitvoering van de Leader-aanpak bijgedragen aan het verbeteren van het lokaal bestuur? (Communautaire strategische prioriteit)	Kwalitatieve beoordeling	Inkleuring op basis van interviews Rapporten: Zie de literatuurlijst in de bijlage

Bijlage A: Evaluatievragen

Gemeenschappelijke evaluatievragen
4. Evaluatievragen op programmaniveau
1. To what extent has the RDP contributed to the growth of the whole rural economy? (Lisbon objective; related impact indicators 1:Economic growth and 3:Labour productivity)
2. To what extent has the RDP contributed to employment creation? (Lisbon objective; related impact indicator 2: Employment creation)
3. To what extent has the RDP contributed to protect and enhance natural resources and landscape including, biodiversity and HNV farming and forestry? (Community strategic priority, Biodiversity is also a Health Check objective; related impact indicators 4:Farmland Bird Index, 5: High Nature Value Farming and Forestry and 6: Water quality)
4. To what extent has the RDP contributed to the supply of renewable energy? (Health Check objective; related impact indicator 7:increase in production of renewable energy)
5. To what extent has the RDP contributed to improving the competitiveness of the agricultural and forestry sector? (Community strategic priority)
6. To what extent has the RDP accompanied restructuring of the dairy sector? (Health Check objective)
7. To what extent has the RDP contributed to climate change mitigation and adaptation? (Health Check objective)
8. To what extent has the RDP contributed to improvement of water management (quality, use and quantity)? (Health Check objective)
9. To what extent has the RDP contributed to improving the quality of life in rural areas and encouraging diversification of the rural economy? (Community strategic priority)
10. To what extent has the RDP contributed to introduction of innovative approaches? (Health Check objective)
11. To what extent has the RDP contributed to creation of access to broadband internet (including upgrading)? (Health Check objective)
12. To what extent has the NRN (Netwerk Platteland) contributed to RDP objectives?
13. To what extent has the TA contributed to RDP objectives?
14. How efficiently have the resources allocated to the RDP been used in relation to achieving the intended outputs?
5. Evaluatievragen op het niveau van maatregelen
<i>For each of the Axis 1 measures included in the RDP:</i>
15. How and to what extent has the measure contributed to improving the competitiveness of the beneficiaries? (where relevant, the answers to this CEQ should be presented so that the contribution to the competitiveness of the agriculture and forestry sectors can be seen separately)
<i>For each of the Axis 2 measures included in the RDP:</i>
16. How and to what extent has the measure contributed to improving the environmental situation?
<i>For each of the Axis 3 (Article 52(a)) measures included in the RDP:</i>
17. How and to what extent has the measure contributed to he economic diversification of the beneficiaries?
<i>For each of the Axis 3 (Article 52(b)) measures included in the RDP:</i>
18. How and to what extent has the measure contributed to the improving the quality of life of beneficiaries?
<i>For each of the Axis 3 (Article 52© and (d)) measures included in the RDP:</i>

Gemeenschappelijke evaluatievragen

19. To what extent has the measure enhanced beneficiaries' capacities to improve economic diversification and quality of life in rural areas?

For each measure included in Axes 1-3 of the RDP:

20. What other effects, including those related to other objectives/axes, are linked to the implementation of this measure (indirect, positive/negative effects on beneficiaries, nonbeneficiaries, local level)?

6. Evaluatievragen gerelateerd aan de bijdrage van LEADER

21. To what extent has the RDP contributed to building local capacities for employment and diversification through LEADER? (Community strategic priority)

22. To what extent have LAG's contributed to achieving the objectives of the local strategy and the RDP?

23. To what extent has the Leader approach been implemented?

24. To what extent has the implementation of the Leader approach contributed to improving local governance? (Community strategic priority)

Bijlage B: Literatuur

Titel	Auteur	jaartal	As
Audit gecombineerde luchtwassystemen	Dienst Regelingen, Interne Audit Dienst	2009	1
Bedrijfsadviesdiensten Jaarrapport 2007	Dienst Regelingen-West	2008	1
Bedrijfsadviesdiensten Jaarrapport 2008	Dienst Regelingen-West	2009	1
Beroepsopleiding en Voorlichting Jaarrapport 2007	Dienst Regelingen-West	2008	1
Beroepsopleiding en Voorlichting Jaarrapport 2008	Dienst Regelingen-West	2009	1
Bevorderen effectiviteit duurzaamheidskeurmerken	Milieu Centraal	2015	1
Bevorderen effectiviteit van duurzaamheidskeurmerken	Motivaction	2014	1
Biomonitor 2009	Task Force Marktontwikkeling Biologische Landbouw/Biologica	2010	1
De agrarische sector in Nederland naar 2020	LEI, Wageningen UR	2009	1
Evaluatie openstelling Jonge landbouwers 2012	RVO?	2013	1
Evaluatie Bedrijfsadviesdiensten	LEI, Wageningen UR	2011	1
Evaluatie Integraal Duurzame Stal- en Houderijsystemen	Bureau Bartels	2012	1
Evaluatie subsidieregeling Jonge landbouwers	Bureau Bartels	2011	1
Impact GLB2013+ op het Areaal Landbouwgrond in Nederland	Alterra, Wageningen UR	2013	1
Inkomensraming land- en tuinbouw (2007-2015)	LEI, Wageningen UR	2015	1
Innovatie in de agrarische sector	Panteia	2014	1
Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in the Netherlands	OECD Food and Agricultural Reviews	2015	1
Kaderregeling kennis en advies Jaarrapport 2007	Dienst Regelingen-West	2008	1
Landbouw Economisch Bericht (2007-2015)	LEI, Wageningen UR	2015	1
Leren in een praktijknetwerk	LEI	2013	1
Primaire Energiebesparing in de MEI-regeling 2007	BuildDesk Benelux B.V.	2008	1
Rondetafelgesprek Bevorderen effectiviteit duurzaamheidskeurmerken eieren	Milieu Centraal	2014	1

Titel	Auteur	jaartal	As
Rondetafelgesprek Bevorderen effectiviteit duurzaamheidskeurmerken kleding	Milieu Centraal	2014	1
Ruimte voor duurzame landbouw	Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (Rli)	2013	1
TK 2010 - 2011, 32 500 XIII nr. 199: Brief van de Staatssecretaris van Economische Zaken, landbouw en Innovatie: Investeringsregeling Jonge boeren	Ministerie van Economische Zaken, landbouw en Innovatie	2011	1
TK 2011 - 2012 Overbenutting stimulering biologische productiemethode (RSBP) in 2010	Ministerie van Economische Zaken	2012	1
TK 2015 - 2016 Aanbieden rapport "Bevorderen effectiviteit duurzaamheidskeurmerken"	Ministerie van Economische Zaken	2016	1
TK 2015 - 2016 Review van het Nederlandse agrarische kennis- en innovatiesysteem	Ministerie van Economische Zaken	2016	1
Verkenning duurzame landbouw	Wageningen UR	2007	1
Beleidsdoorlichting Natuur en regio	Berenschot en Ecorys	2015	2
Bijdrage GLB aan milieu, natuur en Landschap	Planbureau voor de Leefomgeving	2010	2
Boeren voor Natuur	Alterra, Wageningen UR	2013	2
De ecologische effectiviteit van natuurwetgeving	Planbureau voor de Leefomgeving en Alterra Wageningen UR	2011	2
De ecologische kwaliteit van Nederlands oppervlaktewater: een analyse met regressiebomen	Planbureau voor de Leefomgeving	2013	2
De ecologische kwaliteit van Nederlands oppervlaktewater: zijn de voorspellingen beter geworden sinds 2009?	Planbureau voor de Leefomgeving	2013	2
De effectiviteit van Agrarisch Natuurbeheer	David Kleijn	2012	2
Effectiviteit van natuurbeheer	Jan P. Bakker	2012	2
Europese Kaderrichtlijn Water	Compendium voor de Leefomgeving	2016	2
Evaluatie meststoffenwet, syntheserapport	Planbureau voor de Leefomgeving	2012	2
Factsheet meetnet nutriënten landbouw specifiek oppervlaktewater (MNLSO)	Unie van Waterschappen, Ministerie van Infrastructuur en Milieu, en Deltares	2015	2
Greening the common agriculture policy: impacts on farmland biodiversity on a EU scale	Planbureau voor de Leefomgeving	2011	2

Titel	Auteur	jaartal	As
Groot Project EHS; antwoorden op TK vragen 2013Z080043/2013D17338	Ministerie van Economische Zaken	2013	2
High Nature Value farmland in Nederland	Alterra, Wageningen UR	2013	2
Kader Richtlijn Water resultaten monitoring 2013	Hoogheemraadschap van Rijnland: Dianne Slot	2014	2
Kan het natuurbeleid tegen een stootje?	Wageningen UR	2015	2
Kwaliteit voor Later 2, een evaluatie van het waterkwaliteitsbeleid	Planbureau voor de Leefomgeving	2012	2
Meetnet Nutriënten Landbouw Specifiek Oppervlaktewater Update toestand en trends tot en met 2014	Deltares: Janneke Klein en Joachim Rozemeijer	2015	2
Milieudruk Actoren in de waterketen: een overzicht	Compendium voor de Leefomgeving	2016	2
Nader rapport inzake het ontwerp van een besluit houdende regels ter uitvoering van de milieudoelstellingen van de kaderrichtlijn water (Besluit kwaliteitseisen en monitoring water 2009)	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Directie Bestuurlijke en Juridische Zaken	2010	2
Natuurbeheer in beeld	Provincie Noord-Holland	2014	2
Natuurlijk Verder, Rijksnatuurvisie 2014	Ministerie van Economische Zaken	2014	2
Nutriënten: bronnenanalyse en afleiding achtergrondconcentraties als basis voor het bijstellen van KRW doelen	Peter Schipper, Erwin van Boekel, e.a.	2015	2
Onbeperkt Houdbaar, naar een robuust natuurbeleid	Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (Rli)	2013	2
PBL- reviews op de voor Rli uitgevoerde studies ten behoeve van een advies over Natuur & Landschap	Planbureau voor de Leefomgeving	2012	2
Plan van aanpak professionalisering collectieven	ZLTO, BoerenNatuur, Veelzijdig Boerenland	2013	2
Pronvicies, Natuurlijk... Doen!	Commissie Jansen (IPO)	2013	2
State of nature in the EU; Results from reporting under the nature directives 2007–2012	European Environmental Agency	2015	2
Thermometer Markermeer-IJmeer, Stand 2014	Grontmij	2015	2
TK 2009 - 2010, 27625 nr. 154, Brief minister VROM over het Besluit kwaliteitseisen en monitoring water 2009	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	2009	2

Titel	Auteur	jaartal	As
TK 2012 - 2013 Antwoorden op de vragen van de vaste commissie voor Economische Zaken over het Groot Project EHS	Ministerie van Economische Zaken	2013	2
TK 2012 - 2013, 33 576 nr. 3, Natuurbeleid, reactie op het onderdeel agrarisch natuurbeheer Rli Advies	Ministerie van Economische Zaken	2013	2
TK 2013 - 2014 Vooruit met natuurbeleid - Tussenbalans	Ministerie van Economische Zaken	2013	2
TK 2015 - 2016 Beantwoording vragen inzake 'de manipulatie van de natuurstatistieken van het Planbureau voor de Leefomgeving'	Ministerie van Economische Zaken	2016	2
TK 2015 - 2016 Reactie op de tussentijdse evaluatie van de EU 2020 Biodiversiteitsstrategie	Ministerie van Economische Zaken	2015	2
TK 2015 - 2016, 27858 en 27625 nr. 346, reactie op moties monitoring KRW	Ministerie van Infrastructuur en Milieu	2016	2
TK 2015 2016 Beleidsdoorlichting artikel 18 Natuur en Regio	Ministerie van Economische Zaken	2015	2
Toestand- en trendanalyse voor nutriënten op KRW-meetlocaties	Deltares: Nanette van Duijnhoven, Janneke Klein e.a.	2015	2
Trends in stikstof- en fosforconcentraties in het beheergebied van het Wetterskip Fryslân	Deltares: Joachim Rozemeijer en Janneke Klein	2013	2
Uitvoeringsprogramma diffuse bronnen waterverontreiniging	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	2007	2
Vierde Nederlandse Actieprogramma betreffende de Nitraatrichtlijn (2010 - 2013)	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	2009	2
Voorsorteren op het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid 2014 Verkenning van groenblauwe diensten door agrarische natuurverenigingen	Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek en Projecten LTONoord	2011	2
Waardering en financiering van de Nederlandse natuur	Dr. Frans J. Sijtsma	2013	2
Waterkwaliteit KRW, 2015	Compendium voor de Leefomgeving	2016	2
Waterkwaliteit nu en in de toekomst, Eindrapport ex ante evaluatie van de Nederlandse plannen voor de Kaderrichtlijn Water	Planbureau voor de Leefomgeving	2016	2

Titel	Auteur	jaartal	As
Breedband in het buitengebied, antwoord op TK vragen 2012Z22301	Ministerie van Economische Zaken	2012	3
Lessen voor succesvol investeren in landschap	LEI, Wageningen UR	2011	3
Monitor Toerisme Groene Hart 2010; Eindmeting economische betekenis verblijfstoerisme in het Groene Hart	ZKA Consultants & Planners	2011	3
Natura 2000 en recreatie	Alterra, Wageningen UR; R.C. van Apeldoorn	2011	3
Plattelandstoerisme in Nederland: een markt met potentie!	LEI, Wageningen UR	2014	3
Provincie verandert inzet breedband, nieuwsbericht Provincie Gelderland	Provincie Gelderland	2016	3
Sociaal-economische vitaliteit en leefbaarheid en het ILG	Alterra, Wageningen UR; R.J. Fontein	2010	3
Vermaatschappelijking van het GLB; kunnen agrarische natuurverenigingen inspiratie opleveren?	LEI, Wageningen UR	2011	3
Evaluaties van ontastbare effecten van Leader projecten (Nederlandstalige samenvatting van "Evaluation of Intangible Effects of LEADER Projects").	T. Brinker, S. Datturi, e.a.	2013	4
Evaluatie naar de resultaten en effecten van 10 jaar Leader	Ecorys	2013	4
Factsheet LEADER in POP2 (2007-2013)	Huub Kwantes	2013	4
Leader Zuid Twente; Rendement van projecten	Saxion Kenniscentrum Leefomgeving: Goos Lier, Theo de Bruijn en Marnix Deterd Oude Weme	2012	4
Leader-aanpak; Factsheet; beknopte gids	Europese Commissie, Directoraat-generaal Landbouw en plattelandsontwikkeling	2007	4
Working Paper on Capturing impacts of LEADER and measures to improve quality of life in rural areas	European Evaluation Network for Rural Development: John Grieve and Ulrike Weinspach (editors)	2010	4
Bericht 2015 zur laufenden Bewertung des NRW-Programm Ländlicher Raum 2007 bis 2013	Thünen-Institut und Entera	2015	Alg.
Bericht 2015 zur laufenden Bewertung von PROFIL 2007-2013	Thünen-Institut und Entera	2015	Alg.
Common Network Statistics Survey 2007-2013	European Network for Rural Development (ENRD)	2014	Alg.

Titel	Auteur	jaartal	As
Ex ante evaluatie van het Plattelands Ontwikkelings Programma 3 (POP3)	Ecorys	2014	Alg.
Ex-ante evaluatie en strategische milieubeoordeling POP 2007-2013	Ecorys	2006	Alg.
Ex-post-Bewertung PROFIL 2007 bis 2013 – Programm zur Förderung im ländlichen Raum Niedersachsen und Bremen	Thünen-Institut	2016	Alg.
Ex-post-Bewertung Zukunftsprogramm Ländlicher Raum 2007 bis 2013; Implementations(kosten)analyse der Umsetzungsstrukturen des ZPLR in Schleswig-Holstein	Thünen-Institut	2015	Alg.
Guidelines for ongoing evaluation rural development programmes 2007 - 2013 (B, C enJ)	Europese Commissie, Directoraat-generaal Landbouw en plattelandsontwikkeling	2007	Alg.
Guidelines for the ex post evaluation of 2007 – 2013 RPD's	Europese Commissie, Directoraat-generaal Landbouw en plattelandsontwikkeling	2014	Alg.
Handboek voor een gemeenschappelijk toezicht- en evaluatiekader	Europese Commissie, Directoraat-generaal Landbouw en plattelandsontwikkeling	2006	Alg.
Indicatoren voor lokale plattelandsontwikkeling	Instituut voor landbouw- en visserijonderzoek (Vlaanderen)	2008	Alg.
Interne evaluatie Netwerk Platteland	Netwerk Platteland	2014	Alg.
Jaarverslagen over de uitvoering (2007 -2015) Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013	Regiebureau POP	2008- 2016	Alg.
Midterm Evaluatie Plattelands OntwikkelingsProgramma 2007 - 2013 (Eindrapport en bijlagen)	Ecorys	2010	Alg.
Nederlandse Plattelands Strategie 2007-2013	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit; Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu; Ministerie van Verkeer en Waterstaat, en provincies	2007	Alg.
Nederlandse Plattelands Strategie 2007-2013 (en bijlagen); versie juli 2009	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit; Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu; Ministerie van Verkeer en Waterstaat, en provincies	2009	Alg.

Titel	Auteur	jaartal	As
Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013 (POP2) – Samenvattend verslag 2012	LEI	2013	Alg.
Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013 (POP2) – Samenvattend verslag 2014	LEI	2014	Alg.
POP2 (2007-2013), the EARFD in the Netherlands: fulfilling or missing its objectives? (Bachelor-thesis)	Wageningen UR; Lukas Rydzek	2015	Alg.
Programmadocument Plattelandsontwikkelingsprogramma (pop) 2; 2007 - 2013 voor Nederland (versie 1-17)	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit; Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu; Ministerie van Verkeer en Waterstaat, en provincies	2007-2015	Alg.
Review Netwerk Platteland 2007-2013	Netwerk Platteland	2013	Alg.
Rural Evaluation News	European evaluation Helpdesk	2015	Alg.
Social Network Analysis (SNA) Netwerk Platteland	J. Hulsebosch	2013	Alg.
Strategisch monitoringsrapport POP2 – 2007-2009	LEI	2011	Alg.
Strategische Milieu Beoordeling Plattelands Ontwikkelings Programma 3 (POP3) 2014-2020	Grontmij	2014	Alg.
The mixed case study approach	LEI, Wageningen UR	2011	Alg.
Voortgangsrapportages Nationaal Netwerk Platteland (2007-2013)	Netwerk Platteland	2007-2013	Alg.
Working paper on the evaluation of national rural network programmes	Europese Commissie, Directoraat-generaal Landbouw en plattelandsontwikkeling	2010	Alg.

Postbus 4175
3006 AD Rotterdam
Nederland

Watermanweg 44
3067 GG Rotterdam
Nederland

T 010 453 88 00
F 010 453 07 68
E netherlands@ecorys.com

W www.ecorys.nl

Sound analysis, inspiring ideas